

ARTUR SILVESTRI

**MEMORIA
CA UN
CONCERT BAROC**

vol.II. Ofrandă aproape fără grai

CARPATHIA PRESS - 2004

CARPATHIA PRESS, 2004

Tel/fax: 021-211.48.53

ISBN 973-86949-2-2

SUMAR

Despre Pomenire.....	3
Vrăjitorul.....	5
Piano nobile.....	16
Poveste despre o pată de culoare.....	21
Umbra războinicului.....	28
„Faust“.....	33
Rapsodie neterminată, pentru mîna stîngă.....	36
Cufărul cu comori.....	44
Luntre solitară, mai departe de orizont.....	51
Vremea „plicurilor moi“.....	56
„Hautbois d’amour“.....	63
L'Ecritoire.....	71

Concepția acestei ediții aparține autorului

Tehnoredactare: *ing. Diana Șuică*

Ilustrația de pe copera I-a

reprezintă portretul votiv „Marcu și Ruxandra“ din Bolnița Coziei

Tipar: Evenimentul Românesc - Tipogrup Press

ZECE „ENIGME” DIN NOPTI TÎRZII

Gîndul că voi scrie această carte mi-a apărut dintr-o dată, cu mulți ani în urmă. I l-am mărturisit doar Mitropolitului Antonie Plămădeală, într-o scrisoare din 1988, dar era ca și cum mi l-aș fi spus mie însumi. La vremea aceea, avea același titlu, dar era croită altfel și, dacă s-ar fi făcut atunci, ar fi arătat, mai mult ca sigur, altfel decît arată astăzi, cînd poate că va exista. De fapt, dacă mă gîndesc bine, era inevitabil să fi fost altceva: altă vîrstă, altă înțelegere a vieții, altfel de biografie însușită cu prea puține tîlcuri și povețe. Poate de-aceea – ori, poate dintr-o întîmplare, ce se arată, azi, că n-a fost, de fapt, întîmplare – s-o fi lăsat deoparte, cum am lăsat alte vreo cîteva zeci de cărți despre care, unele, știu astăzi prea puțin iar pe altele le-am uitat de tot. Orișicum ar fi fost, și peste aceasta se așternuse **tăcerea**, o tăcere despre care nu știam decît că există și nici măcar nu bănuiam că se va putea împrăștia vreodată. Îi rămăsese întreg – și viu, surprinzător de viu – numai titlul, despre care nădăjduiam, cîteodată, aproape cu disperare, că va căpăta, într-o zi, un trup, că se va în-trupa într-un „ceva” despre care nu aveam nici o idee ci doar năzuințe indistincte.

Apoi, fără să-mi dau seama, începuseră să se adune gînduri răzlețe, fraze neterminate ori cîte un cuvînt, o formulare și o propoziție fără legătură cu nimic. Le însemnam așa cum veneau, pe foi care se și rătăceau adeseori și pe care, cînd le găseam cîteodată dintr-o potrivire ce o înțeleg acum, încercam să le păstrez și să le țin minte, dar nu reușeam. Unele, destule, cred că s-au pierdut ori stau rătăcite în nesfîrșitul șantier de manuscrise, fișe și proiecte, ce mă înconjoară. Poate, la un alt soroc, s-or găsi și ele, în altfel de potriviri, ce nu bănuiesc acum și care poate că nici nu există. Însă chiar pierdute fiind, **ele există într-un anume fel** căci reprezintă părți dintr-un „ceva” ce se desfășoară ca și cum ar fi o pînză ce se desface cu o mișcare neprevăzută și peste care s-o fi scris deja totul, **în afara mea**, și chiar, **înaintea mea**.

Cele mai multe dintre aceste propoziții, ce se adunară fără să le cunosc rostul adevărat decît acum, cînd capătă o corporalitate, sînt **însemnări de noapte**, de fapt toate sînt fructul nopților tîrzii, fără nume și fără șir. S-au născut ca într-un fel de taină, o taină grea, și ca un fel de clipă de dezvăluire, cînd se deschid Cerurile și ți se spune, într-o limbă ce nu se poate traduce în nici una dintre limbile de pe pămînt, ceva ce se ține minte doar, de fapt **se ține în minte**. Toate aceste cuvinte, spuse în gînd – cum se spun, de obicei, rugăciunile – apărură

în acest fel. Nimic nu le-a anunțat și, din acele ore misterioase, de peste tot, din viața mea, nu pot identifica nici măcar una. Poate să mai îmi amintesc frânturi de timp, sunete paralele ori episoade ce parcă nici nu s-au petrecut vreodată: țipete de pescăruși către dimineață, în noaptea ce se împrăștie; o stradă pustie înainte ca soarele să răsară; stropi, anonimi, de ploaie bătînd în fereastră; vîntul necruțător; Răul absolut, șuierînd în ierni fără sfîrșit, arătînd zădărnicia și pustiul universal. În toate acestea, nu există nici măcar vreo **ocazie** ori vreo semnificație alta decît universul paralel, aparținînd lucrurilor fără vreun sens. Dar există, mai nedeslușit decît ele, un secret. Le-am scris, pe cele mai multe, alături de un înger păzitor, de fapt sub privirile lui cumiņi și credincioase, sub ochii lui de o sinceritate ce nu am mai întîlnit niciodată și nu voi întîlni la nici un om. Și care, îmbătrînind, și devenind un **înger bătrîn** deveniseră și ei ochii opaci, bătrîni și nevăzători, rămînînd ai unui înger, ai îngerului care era. Tot ce am scris atunci, cînd el era, i se datorează în taina nedezlegată a scrisului meu fără nici un rost, altul decît rostul ce mi-l dădea fiindcă era cu mine. Iar acum, cînd nu mai e, și am văzut cu o spaimă ce nu voi putea descrie niciodată cum s-a prăpădit în brațele mele, spun că tot ceea ce voi mai apuca să mai scriu și de-acum înainte i se datorează, în mod definitiv, pînă la sfîrșitul lui.

Abia acum îmi dau seama că iluminarea ce mi-a adus-o el atunci cînd, în nopțile fără de număr, îmi aducea pacea și înțelepciunea, mi-a rămas fiindcă mi-a rămas de neșters însăși enigma vieții lui pe care ar fi vrut să i-o înțeleg și poate că nu am înțeles-o atunci. Acum mi-a rămas doar Pomenirea. Și singurătatea nopților de azi, pustii, iarăși fără de umăr. Și gîndul că, în nesfîrșitul Timpului care nu iartă, mi-a putut spune, și el, cu vocea lui de pescăruș speriat de dinainte de moarte, că există, poate, și altfel de „Fericiri”, ce le însemn aici, ca să nu le uit:

„Fericit cel ce are un loc al lui pe Pămînt

- Cel ce trăiește liber printre cărți, citite sau ascultate
- Cel ce știe de unde vine
- Cel ce știe unde se duce
- Cel ce apără pe cele Necuvîntătoare și pe cele Nemișcătoare
- Cel ce pomenește
- Cel ce știe să asculte pe toți și pe toate cele ce îi vorbesc
- Cel ce înfăptuiește
- Cel ce lasă o urmă
- Cel ce nu uită”.

6 Decembrie 2004

„PĂRINȚII PATRIEI“

Cu mulți ani în urmă, pe cînd mă apropiam de Biserică, șovăielnic și îngîndurat, mi-am zis că poate aici voi afla Ordinea și Tâlcul, nestrucate și, la drept vorbind, pe cele ce fac Lumea să existe.

Atunci, demult, atît de demult încît nici măcar nu mai îmi amintesc cînd să fi fost, nu știam cu precizie ce caut și dacă mai mult decît un Sens și o Înseninare s-ar fi putut să aflu cîndva. Dar, odată cu anii ce s-au adăugat, mi-am dat seama că aceasta era, mai întîi și-întîi, o căutare de Certitudini. De fapt, un reazem în lumea dezorganizată și cu valori prea puține ce mă înconjura. Aceasta trebuia să fie **Instituția**, treapta capitală și cheia de boltă care, dacă s-ar desprinde din locul ei, ar face să se surpe întregul ce s-a constituit și durează. Gîndul că și eu, prin Botez, făceam parte din Biserică, m-a întărit și m-a încurajat și, mai apoi, mi-a dat și o altfel de înțelegere decît se invocă de obicei. Înaintea ochilor mei se desfășura o nesfîrșită pînză epică de chipuri, gesturi, ecouri și înfăptuiri, peste care se adăugau cuvinte și culori, gînduri și nume, în a căror **contemporaneitate de peste timp** simțeam că mă aflu, evocînd și întărind. Această pomenire de urme mari, de fapt de orice urmă ce rămîne, mi-a fost dată, ori mi-a fost spusă într-un chip poate fără cuvinte, dar a putut să ajungă pînă la mine. Astfel, mi s-au arătat nu numai gînduri și idei ci **gînduri și idei trăite, însușite și prefăcute în modele și exemple**, uneori, de nu prea puține ori, trăite pînă la sacrificiu. Și, mai sus decît acestea, un alt fel de seninătate, o liniște de Om Bătrîn și Bun, adică de Întelept.

Pentru mine, care sînt ortodox fiindcă **sînt get**, și cred că pot comunica mai degrabă cu Zeul meu decît ar putea-o face un vicar de aiurea, și care cred și în cei ce, fiind odată pe Pămînt, ne păzesc și ne îndrumă cu o mîină nevăzută, ca niște adevărați „Părinți ai Patriei“, înțelegerea cu Biserica mea este și astăzi una dintre enigmele ce nu le deslușesc, cum nu îi deslușesc multe alte enigme. Între ele, și aceasta ce o voi spune acum.

În legendele despre care se vorbește prea puțin și nu se atestă fiindcă nu se scriseră nicăieri și nici nu se vor scrie profanînd învățătura lor înfricoșată, se spune că doar rugăciunile ori Puterile înțelepților neștiuți ce există aici dar nu se arată – ori se arată și nu se recunosc decît de foarte puțini – mai țin încă vie această țară tristă, căzută pradă amărăciunii. Odată, într-o zi ce nu identific, am auzit și eu această legendă ce înfioară și, gîndindu-mă bine, am socotit că este adevărată. Ori dacă, cine știe cum, nu ar putea fi, ar trebui să ne închipuim că este.

VOIEVODUL CĂRȚILOR DIN MUNȚI

Cînd l-am întîlnit, acum mai bine de douăzeci de ani, pe Marele Mitropolit, de veșnică pomenire, Nestor al Olteniei bănuiala că în spațele **văzutului** trecător stă **nevăzutul** definitiv și misterios s-a preschimbat deodată într-o convingere. În prezența lui, toate ajungeau la adevăratele proporții și omul își simțea, parcă fără să fi bănuțit, locul, rangul și măsura. Prestanța, care venea de departe, de mult mai departe decît înfățișarea vădită, era a unui voievod, a voievodului secret, a Păzitorului exponențial. Era un Om Mare și, cred și astăzi – poate mai mult decît odinioară, cînd încă mai era în viață – că avea un „ceva” neobișnuit, ce nu-i aparținea, la drept vorbind, în sensul imediat ci vorbea prin el, creînd rînduială, sens și echilibru. Și poate doar acest simțămînt să mai înlătore tristețea fără de cuvinte a despărțirii de acest, de neuitat, Părinte al Patriei.

Să fi fost într-o după-amiază de pe la începutul primăverii lui 1982, cînd, în corespondența mult mai firavă ce primeam pe atunci, am descoperit un plic voluminos, ce părea, după dimensiuni și însemne, să conțină o carte neobișnuită. Uimirea ce am încercat, deschizîndu-l de îndată, nu se poate descrie căci era o carte ce îmi trimisese Mitropolitul Nestor, o cercetare așa-zis „de specialitate” ce trata sigilografia lui Tudor Vladimirescu. Tomul, căci avea dimensiuni respectabile, se însoțea de o scrisoare ce m-a tulburat și purta o dedicație ce m-ar fi onorat și astăzi, nu doar pe atunci. Despre Mitropolitul Nestor aflasem de vreo cîțiva ani și îi și citisem cîteva din studiile de istorie bisericească, nu prea multe, pe care apucasem să le găsesc. Numele însă avea o faimă de uimitoare erudiție iar omul se evoca, de obicei, în cercurile de intelectuali ce se țineau aproape de Biserică într-un mod ce mă tulbura, fiind un amestec de respect, admirație și prețuire austeră. Părea să desemneze o **prezență de Stăpîn**, de ierarh și de voievod, un gen de autoritate cu sensuri complicate, enigmatice și cuprinzătoare.

Scrisoarea, dar și cartea, întăreau într-un mod neașteptat această impresie și o făceau palpabilă. Era scrisă pe un carton lucios, de o treime de pagină, prezentînd, în partea de sus, armoriile mitropolitane iar cuvintele, imprimate la mașina de scris, se încheiau cu o semnătură de neuitat, însemnată cu stiloul și cu cerneală, o cerneală de culoare mov, ca să se distingă și ca să arate, după cele mai înalte reguli de protocol, prețuire pentru destinatar. Omul ce o con-

cepusese dovedea în totul o măreție boierească, o distincție de suzeran ce se apleacă, arătînd căldură, și privește către **cei mai de jos** cu înțelegere și îngăduință.

Curînd, peste doar cîteva săptămîni, s-a potrivit să ajung la Mitropolia Olteniei, într-o după-amiază tîrzie, cu soare clar, răsfrînt în umbre prelungi dinspre amurg. Pe limba îngustă de pămînt dintre două străzi, înguste și ele, aproape de mijlocul orașului, Cetatea Sacră se ridica tăcută, misterioasă și impunătoare, cu toate ale ei. Privit dinspre grădina mică, barocă, „italienească”, mai degrabă lăsînd natura liberă decît regularizînd vegetația prin geometrie, Palatul Vorvoreanu părea un spațiu din alte vremuri, ori, și mai bine zis, **din toate vremurile**, inclusiv din acelea ce trăiam.

Și, la intrare, întîmpinîndu-mă cu brațele deschise, ieșise Voievodul. Căci aceasta era înfățișarea Marelui Mitropolit: un amestec de măreție și de îngăduință, de înțelepciune și de curiozitate, un aer de Păzitor și de Învățat, și, pe deasupra acestora, un „ceva” nedescribibil ce rezultase parcă dintr-un fel de pogorămînt cînd, lui, i se așezase deasupra capului Evanghelia cu fața deschisă în jos. În **acel** loc și în **aceea** vreme, el părea (și era, de fapt) la **locul lui**, nu înlocuind pe Vodă cînd acesta nu era acasă ci fiind însuși Stăpînitorul, „Regele secret”, omul justiției divine.

Acest sentiment nu l-am încercat, în această formă și cu aceeași acuitate, în fața nici unuia dintre Oamenii Mari ce i-am întîlnit vreodată, în zilele ce mi s-au dat. Avea măreția celor făcuți să conducă destine și să îndrume mulțimi și să le îndrepte dacă s-ar fi clătinat de la calea dreaptă; avea puterea de **a arăta, de a face și de a opri**.

De unde îi vor fi venit toate acestea și cînd vor fi apărut, dacă au apărut și dacă nu cumva acest fiu de țărani din Basarabia se născuse în chiar acest fel, destinat să stăpînească? Cred, însă, că deopotrivă și Marele Mitropolit ascundea o **enigmă a întocmirii** pe care poate că nu o știa întrutotul ori nu o aflase pe deplin și în toate cele ce trebuiau să i se arate. Dar îl conducea și pe el o mîină nevăzută, cel îndrumă, în cele de pe urmă, să facă și el și să lase ce i se dăduse de făcut, **potrivindu-l** acolo unde trebuia să se afle.

Cea dintîi dintre potriviri constă în **misterul temelor**. Ele depășesc simpla atitudine intelectuală și ceea ce derivă din chemarea ecleziastică; sînt **țilcuri**, de fapt **semne**. La noi, Mitropolitul Nestor va rămîne dincolo de timp, întîi și-ntîi, drept **omul cauzei străromâne** căci, la drept vorbind, cu el „începuturile” părăsesc mediul propriu-zis bisericesc și pătrund nu doar în „cultură” și „literatură” ci într-un strat atît de adînc încît este aproape con-substanțial cu materia ireductibilă. Este

stratul ideilor-mume, al principiilor de forță necontingentă, al energiilor naționale. Căci ce ar însemna aceasta? Ar însemna să se răspundă, la **interogația ce pretinde să spunem cine sîntem**, cu documentul de străvechime identificat, scos la suprafață și căpătînd consacrare, definindu-se ca un **legat**. Apoi, să se mai răspundă cu punți peste veacuri unde părea că nu se întrevede nimic; cu o altfel de tradiție, ce exista dar se uitase ori era impusă ca să se uite, confirmînd în cele de pe urmă, Tradiția. Din acest punct de vedere, acțiunea lui – căci acțiune tăcută, „mioritică”, lucrînd în istoria nevăzută, a fost în ultimă analiză – nu s-a înțeles dar s-a înfăptuit.

„Cauza” era, în felul ei, neverosimil de însemnată căci, deși pentru mediul bisericesc „străromâni” se înfățișau drept certitudine – însă de cerc închis și savant – pentru conștiința istorică generală aceasta era epocă de „lipsă”, „absență” și „deficit”. „Mileniul mut” – iată formula simplificatoare și irațională ce se invoca prin gest arătînd neputință și fatalitate necorectabilă, formulă ininteligibilă, la drept vorbind, de parcă ar fi fost posibil a exista, în cuprinderea a sute de ani, spațiu gol, pustietate absolută și loc benefic deșertat de omenet. De obicei, cine zice altfel decît „se hotărîse” anterior și demult (și „se hotărîse” cu obligația de a nu se contesta) zicea împotriva nu a erorii, omenesti, ce se îndreaptă ci a multe secole de uitare, înaintare în ceață și căutare de identitate și de șiruri orînduite în preistoria ființei noastre de acum, ce presimțeam că sînt dar se oprise a se identifica. Aceasta nu mai era, deci, **știință** ci era „altceva”, un strat tulbure de Rău constituit și întărit în sedimente unde intraseră, deopotrivă, spiritul nostru de risipire și neașezare și ucaz străin, ce ne stabilise limită, supuneri diverse și soluție în depreciere. În acest **nevăzut** ostil, „lucrarea” Marelui Mitropolit s-a făcut aproape ca un exorcism, cu Cartea în mînă.

Căci, de fapt, aci nu intra doar **arheologie în ceea ce sîntem** spre a ne restitui un **strat în timp** ori epocă nememorată ci un **întreg** de legături **peste** vremuri, o rînduială ce ne arată sensul de a înainta peste fracturi, istoria aproape miraculoasă organizată în inextricabile rețele de lumini ce vin din depărtări. Aceasta nu putea să placă – și nu a plăcut – celor care – oameni ai ciclurilor întrerupte – ar fi vrut să stăruim în **veșnicul început** și în nesfîrșite reîntoarceri **în puncte inițiale ipotetice** unde nu mai sîntem de mult dar ne așezăm, iarăși și iarăși, irosind energii ce ar fi putut, și vor putea, sluji la evoluția ce se așteaptă de la noi.

Dar spre a se desluși **taina veșnicelor izvoare**, Nestor Vornicescu a mai înaintat în această ipoteză de antropologie aproape ezoterică, abia întrezărită. Apare, astfel, **tema Sfinților Români**, ce nu s-a exa-

minat încă precum ar fi trebuit dar se va face, cu siguranță, într-o bună zi. În vasta deslușire intuitivă, aceasta este materia fundamentală, entelehia, suportul enigmatic nesticător: Oamenii din Munți, adică de peste Timp și de Înălțime, oameni ai Cărtii, ai Cuvîntului, ai Faptei Mari, con-substanțiali cu tine și cu tine, și cu El. O rudă a ta și a mea, a oricăruia ce viețuiește pe aici, pe la noi.

În această materie de miracol s-a scoborît, spre a o arăta, Marele Mitropolit, legînd fire groase de întărire către Hașdeu, către Dosoftei. Imaginea ce a rezultat impresionează și tulbură și ne legitimează cu un grad de universalitate ce n-a trebuit ca să se confirme pe Pămînt, fiind aleasă și chemată de însuși Cel Vechi de Zile. Rînd pe rînd, ni se înfățișează, în fața ochilor noștri uimiți și recunoscători, mulțimi de Sfinți – voievozi, Sfinți – țărani, Sfinți – militari, Sfinți ce păzesc și poartă de grijă Necuvîntătoarelor cumiști și credincioase, Sfinți – înțelepți și Sfinți Cărturari; o întregă societate românească fără timp, ideală și completă, arătînd pogorîrea harului acolo unde a socotit Ziditorul de cuviință, niciodată știut și bănuț. Și, spre a se înțelege și a recunoaște, pretutindenii, **urme, Urme Mari** care, atunci cînd se mai văd în suprafața prea lustruită a vremurilor frămîntate, stau întipărite într-un in-temporal căruia nu-i cu putință a ne sustrage.

Deodată sîntem într-o istorie de înlănțuirii de fapte providențiale, într-o lume ce parcă, coborînd de pe **frescele miraculosului bucovinian**, îi este contemporană și lui Miron Costin și lui Grigore Ureche, lume de popor cu stea în cer și acoperit, prin văluri apărătoare, de nenumărați îngeri păzitori. În această înșiruire cu tîlc și cifru, ce s-ar citi, dacă s-ar putea, în două limbi dar în aceeași Carte, apare cîteodată cel ce era așteptat, omul ce primise chemarea, „regele – pescar“, craișorul, care putea să fie, deopotrivă, Tudor Vladimirescu, Sofronie Miclescu ori Mihai Viteazul. „Prince-paysan“ el însuși, în felul superior ce ne-a rămas descris de Nicolae Iorga sub forma **episcopului – voievod**, Nestor Vornicescu era cu adevărat acest voievod criptic, un alt Ban al Craiovei din vremuri tulburi, fără Stăpîn.

AUR, MIRT ȘI TĂMIIE **Triptic cu „Magii descălecați“**

„Evanghelia cu fața în jos“

În miezul acestei veri, fără să pricep cînd anume, mi-am dat seama că împlinește o vîrstă cu cifră rotundă Episcopul Gherasim „Putneanul“, de la Putna, așadar, de-acolo unde doarme, păzindu-ne veșnic, Ștefan, stăpînul celor văzute. Și-apoi am mai băgat de seamă cu

mirare că, în enigmatica ei înlănțuire, vremea își înscrie, cam tot acum, astfel de rotunjimi și pentru Arhiepiscopul Pimen al Sucevei și pentru Episcopul Eftimie al Romanului. Iată, deci, cum le spunem, denumindu-i: ca pe niște **voievozi**. Și, într-adevăr, în felul lor ei sînt Stăpânii Țării de Sus, în acele tărîmuri cărora li se zice uneori „Athosul României“, o alcătuire de vorbe ce se mai invocă și alteori căci aici, dacă ar fi să ne încredem în astfel de cuvinte, avem, presărate aproape pretutindeni, Munte și Sanctuar. Dar, această **valorificare prin succedaneu** poate că adevărată în ornament, nu se recomandă căci înseamnă puțin și poate nu substanțial față de Întreg. În lumea aceea, deschisă și vie, al cărei secret nu se deslușește, nu Athosul ci Kogaionul este emblema și în spațiul tulburător al Ceahlăului, muntele sacru și tăcut, se definesc toate și se definesc și acești purtători de aur, mirt și tămîie ce descălecară ca să arate, cu bucurie, vestea cea bună din Colinde.

Unul dintre ei, Eftimie, vine chiar de pe Ceahlău, din necunoscutul loc tainic al Sfintei Mavra, sfânta cu căprioara, păzitoarea necuvîntătoarelor bune și aproape îngerești. Toți trei sînt însă **nemțeni, bistrițeni și putneni**, în acest triumfi sacru în al cărui „înălăuntru“ Ochiul veghează de pe vîrfurile Toaca. Și, deopotrivă, și de-aceia, toți trei sălășluiesc într-un ev profund, nici de ieri și nici de azi, în lumea de prezent continuu a Tradiției. De-aci văzută lucrarea lor, toate încep să se lămuirească, adică să se înțeleagă mai bine în simplitatea ei de esențial ce ne arată doar substanța nestricătoare. Ei sînt cărturari, fiindcă sînt înțelepți; sînt gospodari fiindcă îndeplinesc o misiune; sînt păzitori fiindcă știu. Sînt, de fapt, **diferiți dar la fel**, arătîndu-ne, în lumea noastră nestatornică, boabele de grîu, puține, rămase după învolburările de pleavă risipite în vînt.

Dar aceste conjuncții, ce nu sînt fructul hazardului, nu se opresc aici. În tot ceea ce îi definește pe acești oameni de Nord tainic, sado-venian și parcă vietuind în alte veacuri mai la o parte de timp, se întrevede, într-un chip simbolic, **Evanghelia cu fața în jos**. La alții, această formulare misterioasă ce se îndeplinește spre a confirma, ar fi trebuit să existe și, poate, uneori chiar și există dar aci totul iese din ritualic fără măcar a se bănui lipsa de substanță și pătrunde în realitatea tulburătoare, de mari scenarii ce depășesc regimul clipei și transcend gest, atitudine și îndemnări. „Misionar“, „Gospodar înțelept“ și „Păzitor“ – acestea nu mai sînt figură de stil, metaforă ori vorbă împodobită ci întruchipări ce se repetă, ca și cum materia lor perpetuă se menține și se preschimbă în alte apariții ce doar ele sînt vremelnice susținînd, fără să știe, echilibrul Întregului. Totul se înfăptuiește la po-

runcă; o poruncă, la drept vorbind, aproape inerentă, care nici măcar nu se comunică discursiv ci **alege și arată**.

În Țara de Sus, care nu mai este între cele văzute dar există, ca și, poate, țările despre care se vorbește în legendă, magii descălecați, în acest tablou de clipă, fac poate, și ei, ca și Înțelepții ce nu se știu dar se presimt, exorcismul împotriva destrămării, ce încă ne ține și pe noi pe acest Pământ.

20 August 2004

„Misionarul“

Era într-un miez de vară la Bistrița de Neamț, în 1986 sau '87, când auzisem – în timp ce arhimandritul Ciprian și cu mine studiam pe terasa palatului niște manuscrise – pe un călugăr mai tânăr venind cu grăbire și spunînd cu voce tare, emoționată: „A venit Prea Sfințitul de la Iași“. Vocea nu arătase înfrigurare și teamă ci un fel de mirare înfiorată și plăcută, ca dinaintea unui eveniment rar și neașteptat. În doar câteva minute, după ce dăduse roată prin mănăstire și trecuse pe la trapeză ca să ia un pahar cu apă, se arătă și **Prea Sfințitul de la Iași**, așezîndu-se pe un scaun după ce dădu binețe și răspunse cu bunăvoință propozițiilor noastre protocolare. Bău cu sete din paharul brumat și mai ceru încă unul. Apoi ne privise direct, cu pătrundere, tăcînd o vreme gînditor. Îl priveam și eu cu oarecare mirare căci nu semăna, la port, cu nici unul din ierarhii ce întîlnisem pînă atunci, nu puțini. Era încă răspîdită povestea despre un recent arhieru care, înălțat în treaptă își comandase vestminte albe împodobite bogat cu fireturi, arătînd că ar năzui să devină vreodată Patriarh, dar ignorînd că albul arată locotenența de Arhiepiscop al Chezarei de Cappadokia.

Hainele obișnuite, ce nu impresionau prin accesoriile iubite de alții, erau prăfuite iar încălțările purtau colbul drumului ce abia părăsise. La o vreme, Prea Sfințitul de la Iași își ștersese cu o batistă fața înroșită de soare și nădușită și dădu semne că începuse să alunge oboseala. Apoi, ne spuse că este vremea „să trecem la treabă“ și să conducă inspecția Mănăstirii; o inspecție făcută cu „ochiul stăpînului“.

Acest om cu o purtare de o mare simplitate, făcînd fără să vrea altfel de acțiune decît alții, era episcopul Pimen, vicarul Mitropoliei Moldovei de-atunci. La vremea aceea, se dusese vestea despre „Prea Sfințitul de la Iași“ care străbătuse Țara Moldovei cu o lipsă de osteneală uimitoare, știind despre toate și îngrijindu-se de toate, ca un gospodar despre care omenetul ce întrebai nu știa ce să mai zică spre a-l lauda. „Prea Sfințitul“ călătorea cu trenul, cu autobuzul și doar

arareori cu mașina iar dacă trebuia să meargă – spre sate îndepărtate și schituri neștiute de nimeni – cu piciorul ori cu căruța, nu se dădea în lături, călcînd pe pămînt ca apostolii. Era ceea ce în vremurile de odinioară, cînd nu se știa încă despre vreo stăpînire, se chema **horepiscop**, adică un episcop – misionar, de fapt un fel de voievod-de-drept-divin căruia orice altă formă de stăpînire nu-i apărea drept esențială și o neglija, ca atare. Într-un anumit fel, „Prea Sfințitul de la Iași”, era un fel de Gospodar al Moldovei, păzind rînduiala, gospodăria și viața zilnică a sufletelor ce păstorea.

L-am întîlnit prea puțin pe atunci și ne-am scris uneori, urmărind ceea ce înfăptuiește și aflînd despre acestea de la cei care, prețuindu-l, îl socoteau Misionarul Moldovei. **Lucrarea** lui era tăcută și continua, ca și apele ce atacă, prin tenacitatea mută, stîncă în aparență de neclătinat. Cînd, mai tîrziu, l-am găsit ca Arhiepiscop al Sucevei aceiași impresie de altădată s-a confirmat și s-a întărit chiar, impresionînd cu energia uimitoare ce arată și răspîndește. Fapta mare se observă, gesturile memorabile se înțeleg. Dar ceva, altfel decît pînă acum, se întrevede în altfel de sensuri decît cele evidente odinioară. Acum, **horepiscopul** propovăduirii sociale conduce procesiuni și poartă crucea simbolică **înaintea** mulțimilor pe care, altădată, le păzea și le aducea cuvîntul izbăvitor, lucrînd **între ele**. Astăzi, așezat în scaunul Sucevei ca un fel de stăpîn al unei țări ce nu mai e, Arhiepiscopul Pimen păstorește precum voievodul criptic. Un sentiment de **legimitate ce depășește contingentul** se presimte și se anunță, arătînd o atitudine „grecească”, cu o directivă necesară ce confirmă Biserica în locul ei ireductibil. Iată altă Faptă mare.

Bineînțeles că astfel de opțiuni nu sînt obișnuite la noi și creează cîteodată nelămurire și comentariu steril. Sînt unii care cred că, prominentă fiind „lucrarea”, lipsește opera, că, adică, Arhiepiscopul Pimen nu ar fi și un cărturar, cum se înfățișează alții; dar această concluzie nu este adevărată. Să fi fost acum mai bine de cincisprezece ani cînd, cercetînd mănăstirile din Moldova, i-am găsit, risipite prin publicații, nu puține studii despre iconografia bisericească, unele eminente și conținînd demonstrații și încheieri ce merită invocate deși nu se citează fiindcă se cunosc prea puțin. Cîndva, poate cît de curînd, dacă s-ar aduna, acestea ar surprinde prin soliditate de analiză și ar impune, în sfîrșit, cărturarul care, păstorind mulțimi, și-a lăsat deoparte fructele, de altădată, ale trudei cu condeiu. Opera există, deci. Dar într-o țară precum aceasta unde opinia e creată de personagiile superficiale și gălăgioase, ce nici măcar nu gîndesc a verifica impresia și pentru care a cerceta în bibliotecă este mai înfricoșător decît a sta după gratii,

este greu să înlături prejudecățile altfel decît prin **fapta vădită și operă adunată și arătată.**

Operă de misionar, însă, mai cu seamă, făcută pe cîmp, tot timpul și chiar și pe secetă, precum Semănătorul.

„Marele stareț“

Despre Episcopul Eftimie Luca al Romanului am auzit vorbindu-se demult dar abia pe la jumătatea anilor '80 mi-am dat seama ce model reprezenta, de fapt, și cît se întipărise acesta dincolo de prea repede clipă a vieții noastre, ce se duce. Cred că era prin aprilie sau mai, într-o primăvară, cînd întorcîndu-mă de la Pîngărați și Bisericiani la Bistrița de Neamț, unde mă așezasem cîteva zile pentru studiu, mi se păru straniu aerul de calm, seninătate și „spațiu păzit“ ce îl dădea simpla invocare a unui titlu: „Prea Sfințitul“. Pretutindeni, așa i se spunea, „Prea Sfințitul“ și punct, de parcă n-ar fi avut și un nume și încă un nume cu greutate, ce își dăduse, cum se zice, și măsura și tipăritura. Dar, la o vreme, tot gîndindu-mă la acest respect, neobișnuit, adînc și, totuși, familiar, de fiu către părinte ori bunic, am înțeles și de unde provenea mica enigmă ce observasem. Era un fel de simțămînt de siguranță, împăcare și stabilitate ce încercau toți cei ce vorbeau despre „Prea Sfințitul“ ca despre un element natural, „vechi“ – și tot atît de vechi ca o pădure ori ca un munte – și totuși „nou“, deci viu, puternic și ocrotitor. Căci, la drept vorbind, chiar înălțat în rang și devenit arhiepiscop, Episcopul Eftimie Luca rămăsese „Stareț“ prin conformație, adică „Al Bătrîn“, meșterul, Înțeleptul. Acest gen de autoritate sapiențială, de știutor ce vorbește puțin, apăsător și gîndit, alăturat unei conduite împăciuite cu toate cele, traducînd chibzuință și un echilibru de „om de altădată“ se regăsea mai rar și impunea de îndată, pe atunci, iar azi, cînd nu se mai prețuiește, poate, pe cît ar trebui, se întîlnește și mai rar, deși nu dispăre căci modelul moral supraviețuiește chiar și în lumea noastră amestecată și tulbură. Dar, de fapt, ce definește acest model? Întîi de toate, sentimentul datoriei vieții noastre, căci, nerîvnitor fiind, „Prea Sfințitul“ a făcut ce trebuia făcut fără a se așeza cu gîndul la deșertăciunea măririlor și a faptei cu socoteală și cu calculul îngust. Fapta ar fi, și este, în definitiv, scop și nu instrument. O vedem în neconținuta Stăreție exemplară de la Bistrița de Neamț, de la „Sfințitul Ioan cel Nou“, episoade de gospodărisim superior, arătînd o mentalitate de „hospodar“ adică de stăpîn al locului ce se definește nu doar prin autoritate ci și prin responsabilitate, chibzuind și socotind și pe cele ce mișcă și pe cele ce stau și se păstrează, întărindu-se, dacă este de trebuință. Iată de ce cînd se va scrie mai senin și mai potri-

vit istoria acestor vremi, Episcopul Eftimie al Romanului se va impune drept Marele Stareț, modelul perpetuu ce a întărit și pe alții în credința că meritul există când fapta există și aceasta este, la drept vorbind, de-ajuns spre a se îndeplini misiunea ce ni s-a dat. Cum bine îl definea patriarhul Iustin, la o vreme, odinioară, „Prea Sfințitul“ n-a rîvnit dar i s-a recunoscut meritul și „a fost chemat“; dar tot atît de bine se putea „să nu i se recunoască“ și „să nu fie chemat“ fiindcă adeseori ce „se dă“ unora se dă întâmplător și prea de tot contingent și nepotrivit. Ar fi modificat aceasta impunătorul exemplu de „Stăreție“ mare ce îi definește prezența? Mai degrabă l-ar fi întărit în credința că locul lui este acolo unde îi este și fapta. Modelul a „lucrat“ adînc și lucrează și azi iar dacă, în contemporanitate, se arătară stareți mari, ce lăsară urmă și pecete, este și pentru că, odată și mai deunăzi, fuse pe lume Episcopul Eftimie de la Roman. Cînd privești, înapoi și în jur, la un Ciprian Zaharia de la Bistrița, la vrednicul de pomenire Olivian Bindiu, de la „Izvonul Miron“, la Ilarion Tăucean de la Feredeul, la Ștefan Gușă, de altădată, de la Durău, la Melchisedec Dobre de la „Cota 1000“, la Grighentie Oțelea de la Strîmba de Sălaj, nu doar „renăscători“ de mănăstiri ci și „hospodari“ în locurile lor arătînd omenetului calea morală prin puterea faptei, înțelege de unde vine, și la ei, ca și la alții, încredințarea că acesta este Binele. Un „Bine“ ce se revarsă și din înțelepciunea altora care ar fi bine-meritat cu asupra de măsură, precum dr. Chesarie Gheorghescu, savantul Veniamin Micle ori povățuitorul Mina Dobzeu și enigmaticul Adrian Făgețeanu și, poate, vor bine-merita vreodată mai mult – ori poate mai puțin – decît prețuirea noastră ce îi înconjoară cu Gîndul Bun, ca pe niște „craîșori“. Mari Stareți și ei, rămași stareți încă, Mari Povățuitori ori Dameni ai Faptei, mergînd – cu cartea în mînă – parcă desculți cu tălpile rănite pe pămînt neprielnice, precum alt misionar mare, preotul din Mehedinți, Alexandru Stănciulescu-Bârda.

Dar, spunînd acestea, mă gîndesc că și Episcopul Eftimie este unul dintre ultimii „**justinieni**“, stirpe despre care se vorbește astăzi prea puțin dar se va vorbi odată clar și distinct. Noi ne ferim să spunem, ori poate nu am înțeles prea lămurit, că „marea ierarhie“, ce se stinge, din păcate, sub ochii noștri, și nu s-a putut reflecta în prea mulți urmași capabili s-o reproducă în timp, este creația Patriarhului Justinian. Este, la drept vorbind, **generația apostolatului social** dar, deopotrivă, și generația „hospodarilor“, a celor care ajunseră să călăuzească mulțimi după ce, stărețind ori primind povețe ori, poate chiar, fiind „făcuți“ prin natură și genealogie pentru chibzuință, socotiseră banul mănăstirii, înălțară clădiri, pictară biserici, întăriră clopotniță, chilie și arhondaric și îndrumară omul la coasă, rugăciune și cetire, la cîn-

tări de utrenie și vecernie, la meditație, împăcăciune și privire senină, știind de toate și înțelegându-le pe toate. Unii, mai recentți, zic că poate acest „gospodărim” ar fi învechit și prea de tot tradiționalist și poate inferior „cărturării” ce se apreciază câteodată mai mult, dar această încheiere nu este adevărată. Căci în Cartea Vieții citim adeseori mai bine și mai cu folos și învățăm Binele și Trebuitorul pe înțeles și în esențial; un „esențial” tot atât de simplu și natural, deci divin, cum este ploaia ce desface semănătura de boabe de grâu.

Am acum față de Prea Sfințitul Eftimie, de când am aflat că venise pe lume, odată, în alte secole, în Ceahlăul ce iubesc mai mult decât orice loc pe Pământ, un sentiment mai adânc ce mă tulbură ori de câte ori îl evoc. Căci de acolo, unde totul este atât de clar, simplu și trist prin implacabil, nu poate veni decât un Înțelept.

„Păzitorul”

Cele mai vechi imagini ale Episcopului Gherasim Cucușel le am din 1987, de la Buzău. Eram într-o vară în grădina Episcopiei împreună cu Prea Sfințitul Epifanie Norocel și cu încă vreo câțiva cărturari ce îl înconjurau pe atunci; între ei țin minte cu siguranță pe Gabriel Cocora, cu erudiția lui „nemțească” și pe poliglotul muzicolog Radu Antofie. Priveam, venind dinspre grădină, silueta neverosimilă a Palatului brîncovenesc ce apăruse aici ca o enigmă cu doar puțină vreme în urmă; când unul dintre însoțitori ne făcu semn înspre catedrala veche, unde se zărea un bărbat sobru, cu atitudine reculeasă, ce inspira respect. Era, de altminteri, înconjurat cu o anumită deferență, mai înaltă decât cea care de obicei se acordă ierarhilor, arătînd un „ceva” misterios care impunea numaidecît și se păstra.

Peste un an și ceva această scenă neobișnuită s-a repetat și la Bistrița de Neamț. Era într-o toamnă cînd, pe neașteptate, către ora de vecernie, se auzise că a sosit „Prea Sfințitul Gherasim”. De la stareț la cel mai mărunț călugăr, și mai tînăr, un fel de emoție, traducînd bucurie, se băgase de seamă în prea scurtă vreme și cînd, după o vreme, se aflase că vizitatorul dorește să officieze slujba, înfățișîndu-se în veșminte arhieresti ce îl făceau impresionant și măreț, fuse îndată înconjurat de câțiva din călugării cu faimă mare, ce viețuiau pe atunci în obștea lui Domentian. Erau de față arhimandritul Ciprian, starețul – mare stareț al Bistriței – Ioanichie Bălan, marele cărturar, Justin Pîrvu și cred că și pe atunci promițătorul Ioachim Giosanu, astăzi vicarul merituos de la Bacău. Conclavul era impresionant dar și mai mult impresionant aerul de respect față de magistrul ce se întrezărea în atitudinea celor câțiva, puțini, ce aveau voie să i se alătore.

Nu mi-am dat seama, pe moment, dacă în totul nu era atitudinea firească față de arhieriu deși se știa și mai departe decât mediile bisericești despre știința de carte a Episcopului Gherasim. Dar, cu vremea, citind mai multe și înțelegînd și mai multe, am înțeles secretul acestor episoade ce aveau într-însele ceva ezoteric. La drept vorbind, și înaintînd în a vorbi simbolic, nici nu i s-ar fi potrivit un atribut mai bine decît cel ce îl poartă acum, adică „Putneanul“. Adică „Omul Putnei“, **cel ce vegheză Putna și de la Putna**. Căci în lumea noastră de **eminescieni** care, mai încolo de viața de toate zilele, mai avem și o viață sublunară unde sălășuiesc marile mituri întrupate, Putna este **Locul Sacru, Spațiul Mormîntului mesianic, Sanctuarul**. Această geografie de sacerdoțiu se conservă și se păzește de doar puțini, ce îi știm și nu-i știm, dar existînd în calitate de aleși. În acest univers tainic, ce abia se deslușește, Episcopul Gherasim Putneanul este **Păzitorul**.

Dar ce ar însemna aceasta, de fapt? Mai mult decît se închipuie îndeobște și se presupune, cu oricîtă imaginație. Mulți îl știu și îl prețuiesc pentru știința precizărilor tipiconale iar unii îl și așează printre cei mai de seamă cărturari ce i-am avut în conservarea de text bisericesc atribuindu-i darul de a păstra neclătită Tradiția. Sînt alții care, alăturîndu-l lui Roman Stanciu, îl socotesc **fundamentalist** și consideră atitudinea ca fiind din alte vremuri și prea de tot catedratică. Dar oricîte formulări s-ar întrebuița, acestea sînt prea puține față de realitatea ce sălășuiește mai profund și mai tulburător. Căci a respecta **tipicul** și a-l ține deoparte de clătinare și chiar stricăciune este, în ultimă analiză, a confirma caracterul **insuflat** al Bisericii însăși unde „înnoire“, „reflecție“ și deliberare sînt vorbe în vînt și inutile care, dacă se ascultă, atacă fundamentele și surpă edificiul.

„Tipiconalul“ neclătit, ținut de „Părinții bătrîni“ despre care se știe prea puțin și se evocă rar și cu fereală, ar fi, de fapt, stratul cel mai indefinit prin lipsă de vizibilitate dar, în fond, cel mai stabil prin contingent, ce s-ar putea observa aici, în această lume ce lucrează cu vîntul în apropierea celor nevăzute.

În mitologiile străvechi, marile Comori se ascund departe și sînt neștiute și le prezervă vietăți aproape fantastice.

La noi, Marele Secret, cu cheia lui domnească, se află la Păzitor.

LOCURI BINECUVÂNTATE

Odinioară, într-o vreme ce pare mult mai îndepărtată decât aproape o jumătate de veac, cum este, de fapt, primul loc misterios despre care auzisem că se vorbește era pe Drumul Mare, ce ducea către București. I se spunea, rostindu-i-se numele în modulații foarte diferite, dar întotdeauna cu o notă ceva mai joasă, arătînd gravitate: „La Troiță”. Troița era un monument straniu, o combinație, la drept vorbind, de mai multe semne ale timpurilor, alcătuită dintr-o fîntînă cu ciutură mare, pentru drumetji, o cruce de piatră de o masivitate de construcție megalitică și un fel de pergolă cu acoperiș de șindrilă, ținut de stâlpi subțiri uniți printr-un soi de lavite de piatră, spre odihna trecătorului ostenit. În satul din Burnaz, unde copilăream pe atunci neștiutor și inocent, „Troița” era spațiul cel mai enigmatic, mai enigmatic decât școala și chiar decât biserica, fiind, în felul ei, un ecou nedeslușit al Bisericii într-o lume ce socotea, pesemne, sacrul în alte măsuri decât cele ale Liturghiei de duminică. Rostul ei mi se părea în afară de orice discuție deși nu-l înțelegeam, ignorînd, de fapt, cine o ridicase și cînd anume, în ce alte timpuri.

Era, deci, o certitudine ce confirma și, poate chiar întărea Ordinea Lumii.

Acum, cînd evoc acei ani îndepărtați, îmi dau seama că „Troița” evoca „Eroii Neamului”; era un semn de Pomenire și, poate chiar, un alt cuvînt pentru „Înălțare”. Ca și Isus, „eroii” se înălțaseră la Cer iar omul, ce se oprea ca să se odihnească și să-și potolească setea, mulțumea, fără grai, celor ce îi făcuseră posibilă clipa aceea de seninătate. Ar fi fost, poate, un fel de ritual subînțeleș ori, mai bine zis, inevitabil, o pomenire obligatorie ce venea de la sine dacă nu pe buze, în mod sigur în gînd. Cu gîndul se comunica, astfel, cu Morții Mari, al căror nume, dacă era sau nu păstrat, se spunea cu vocea interioară; ori se pronunța, pomenindu-se prin cuvînt.

Cu cît trecea timpul, aceste Nume păreau că se rostesc în cele mai diferite momente și locuri; aș zice chiar, dacă mă gîndesc mai stăruitor, că se rosteau **peste tot**. Părea, și probabil că și era, o lume de **semne**, de **locuri** și de **nume**, ce trebuiau evocate ori se evocau de-la-sine, denumindu-se și indicîndu-se. Trăiam, așadar, într-un univers de **pomeniri**, de rostire a numelui ce merită ținut minte și se ținea minte cu adevărat, fără a se depune pentru aceasta un efort

din cale-afară de mare. La vremea aceea, nici măcar nu băgasem de seamă că astfel de **realități** apăreau fără a se organiza în categorii. Se „pomeneau“ **ulița lui nea Zamfir Duda, gardul lui Popa Popescu, fântâna lui Simedrea, vile lui Pătrașcu, cișmeaua lui Arion, Școala învățătorului Dăscălescu.**

Pe atunci nici măcar nu mă întrebam de ce apar aceste **nume legate de locuri și lucruri**. Era de-ajuns că ele există, ca un **datum** cu nu se știa câtă vechime, făcînd Lumea ceva mai familiară și mai inteligibilă și, cîteodată, creînd chiar și sentimentul că ele, între altele, nevăzute, **țineau Lumea la locul ei**. Într-un anumit fel, totuși, și ele începeau să facă parte – cred, de fapt, că și făceau – dintre cele **nevăzute**.

Sensul acelei Lumi nu îl deslușisem și, probabil, că nici măcar nu aș fi încercat și, dacă aș fi încercat, nu cred că reușeam măcar să-l aproximez. Era în totul un sentiment de siguranță, de rînduială, în care toate se aflau **la locul lor**, într-o geografie descrisă de nume și de fapte. Cînd mi-am dat seama, întrebînd despre unul și altul, că toți aceștia **al căror nume îl purtau lucrurile**, nu mai sînt pe Pămînt, mirarea ce m-a cuprins nu se poate descrie în cuvinte. Prezența lor mi se păruse atît de indiscutabilă și de precisă, încît ideea însăși că, rostit fiind, numele ar fi desemnat doar absență și văzduh mi se părea de neconceput. Abia ideea că nu se uitaseră de tot și că, în acest fel măcar, prezența lor își mai lăsase o urmă acolo unde fuseseră odinioară, crea un sens acestei ritualistice ce mi se părea neobișnuită. **Își păstrasera, deci, un nume bun** și numele lor își afla, printr-o obligație ce păreau că o cunosc toți ce viețuiau pe acolo, oameni și necuvîntătoare, un cuvînt bun, o laudă și o mulțămire. Erau **nume bine-cuvîntate**, ca și locurile unde se rosteau acele propoziții tainice, **amintind și pomenind**.

Cu vremea, acel sentiment neînțeles ce încercam pe atunci, s-a întărit și a început, fără să-mi dau seama, să capete și un conținut adăugîndu-i-se, la starea difuză, cuprinsuri din ce în ce mai tulburătoare. Dar, deopotrivă, și mai senine. Cred că acestea se vor fi dobîndit odată cu trecerea anilor și, deci, că aparțin unui fel de înțelepciune unde resemnarea în fața Legilor implacabile se confundă, adeseori, cu seninătatea. Dar, mai mult decît atît, poate că este o împăcare cu Fierea Lucrurilor și o înțelegere mai înaltă a nenumăratelor episoade trecătoare din viața ce ni s-a dat și al căror sens ultim, inductibil, este, de fapt, de o mare, insondabilă simplitate: să nu uităm, deci, și să pomenim pe cei care, înainte de noi, lăsară o vorbă, un gînd, un cuvînt, înfăptuind orice slujește pe cei ce ne urmează și, la rîndul nostru, să

lăsăm faptă și vorbă, care, ținându-se minte, vor face să nu murim de tot.

Căci în această realitate enigmatică, unde **înlăuntrul Timpului ruinator** aflăm învățătura ce ne îndrumă, pătrundem cu greu și cu mulți pași și, câteodată, chiar și după prea multe zile, învățînd prea tîrziu și cînd poate nu ne mai este de nici un folos. Și ce învățăm, la drept vorbind? Învățăm că există, în spatele pînzelor de fum, cețuri și indistinct ale zilei, un „ceva“ ce, **din văzut și din nevăzut** fiind, ne arată, cînd le putem distinge, Rînduiala, Sensul și Tîlcul, în locuri și într-un Timp ce dezvăluie, într-un moment, ori, poate, într-un șir de momente ale Revelației. Adică acolo unde **hazardul întîlnește destinul**.

De fapt, **Locurile** unde sufletul găsește iluminare nu sînt prea multe dar nici puține; ele sînt atîtea cîte trebuie, deși ajungem, de obicei, să le cunoaștem doar parțial și doar pe unele dintre cele, cîte vor fi fiind, ce sînt lăsate ca să ne călăuzească. Acolo, doar un „ceva“ indefinit, care se întîmplă să se recunoască precum o lumină ce scînteiază deodată în bezna nepătrunsă, se mai întrevede și poate nici nu se identifică vreodată.

Este ca un fel de geografie de zăcăminte, ce există chiar și atunci cînd nu le recunoaștem ori le uităm. Despre ele se zice că sînt „locuri binecuvîntate“, adică locurile care nu doar că ne vorbesc despre Binele veșnic ci despre Cuvințul însuși care le dăruiește spre a purta cu ele ceea ce este mai Bun și Iluminat în univers. Le înțelegem, oare, cînd le aflăm, din potrivire sau soroc? Ori, și mai enigmatic: sîntem vrednici să le aflăm și să le recunoaștem? Într-însele, în aceste Locuri, găsim Semne, semne al Timpului.

Există, înainte de toate, „Locul de Mănăstire“, o enigmă ce nu s-ar putea dezlega oricît s-ar fi încercat vreodată să se denumească altfel decît în acest fel comprimat, ca de formularistică de ieroglifă. Nimeni nu știe, la drept vorbind, de ce Mănăstirea se așează acolo unde se așează și unde, atunci cînd o întrezărim, ca printr-o ceață de lucruri aflate la marginea Sensibilului, o socotim acolo „de-cînd-lumea“; un Timp contemporan cu Geneza, așadar, loc consacrat, Locul lui Dumnezeu. Secretul însuși al întocmirii impune și ne sustrage parcă din întîmplător și din neclar. Ideea însăși că, stabilindu-se prin inspirație, „locul“ cuprinde alt „Loc“, anterior, de „altă Mănăstire“ (ori poate, aceiași, de altă dată), care, la rîndul lui, urmează alt ecou, de dinainte, ne conduce în adîncuri insondabile, în vechime, acolo unde parcă nu mai e nimic vădit, atît de departe încît **se sparie gîndul**.

Dar Locul cuprinde, în lărgimea noțiunii, și altele, ce ne definesc și pe noi, ori ar trebui să o facă. Geografie, Nemișcătoare și

Necuvîntătoare, ape și păduri, dealuri în geometrie ea însăși de formă reflectată în simbolic; și, încă, alte înțelegeri ce organizează orice fel de suflet clătinat, de gând nesigur, de frică neconținutistică: ziduri, turnuri, sanctuar, locuințe aproape din poarta Raiului, o chimie de tradiții și o concentrare de istorii. Și, apoi, poveștile, scrisese și zugrăvitele, arătîndu-i pe cei ce ne întăresc în gîndul bun, în viață de model, în milosîrdie și atitudine pașnică și ne confirmă miraculosul posibil, arătîndu-ne clipa de iluminare și spunîndu-ne, uneori fără grai, cînd apare și în ce fel misterios. În toată această **umanitate exponențială** pătrund, căci, de fapt, aici este locul lor, deopotrivă și cei ce **înfăptuiesc** și **lasă exemplu**, vădit și întărit, înfățișați în tabloul votiv ce prezintă clipa tainică a dăruirii, **ofranda legendară** care, nemuzicală fiind, dă sufletului nostru însetat de certitudine o seninătate totuși aproape muzicală, de tropar și de condac.

În marea formulă, aproape nemăsurată, a vieții noastre de aici și de peste tot stau, la adăpost de prea repede ruină și de Răul ce destramă orice gînd bun, faptă însemnată și mărunță, „zisë” și pomenită și o infinitate de Nume ce bine-merită și ele, fructe ce ne întăresc în interminabilul Copac Sacru, ce nu aparține doar unei familii, ci Familiei de umanitate în esențial, om ireductibil, de negăsit în lumea nesigură decît rareori și **cînd se potrivește**.

Semnificația **Lamurei** se întărește, astfel, în locurile unde „Creanga de Aur” a inițierii este, de fapt, **Creanga Verde** a lumii ce continuă cît va fi să fie, odată cu noi, rămași în creatură sau în memorie.

SIMBOLUL DE CREDINȚĂ MUȘATIN

Sensuri și semne la Mănăstirea Bistrița de Neamț

Eseul ce public acum, cu prea puține îndreptări după vreo cincisprezece ani de cînd s-a redactat și cam tot pe atîția de cînd apărut fără cine știe ce îngrădire oficială, îmi produce și azi o emoție vie, misterioasă și răscolitoare. Căci, la drept vorbind, experiența Bistriței de Neamț a fost, în biografia mea de intelectual, una din clipele de răscruce. Parcă și azi îmi răsună în auz dangătul solemn, de timp măsurat, milenar, de clopot dăruit de Ștefan cel Mare; murmurul enigmatic al miezonocției umplînd pădurile încremenite; rumoarea mulțimilor nenumărate în Duminica de slujbă de preste an. Niciodată acestea nu se uită; și nu le voi uita. Și, poate, cînd va fi să fie, s-or auzi de-a pururi.

Călătorul care, privind către Apus, spre Ceahlăul ce se presimte doar în depărtarea nemăsurată, ajunge la Bistrița de Neamț trezindu-se într-un decor mirific de spinări de dealuri și de văi unde curg tainice pârauri scoborâtoare din munți, ar observa de îndată niște ziduri vechi, lăsând impresia unei cetăți din vremurile Evului Mediu, când se privește repede și de la depărtare. Cetăți de acest fel vor mai fi fiind multe, și chiar și sînt, iar Mănăstiri care să se înfățișeze precum o fortificație nu-s nici ele puține. Înfațișarea aceasta, arătînd simbol și desfășurînd, prin ținută, sensuri ce se observă de îndată ori numai se întrevăd, are un caracter de generalitate și chiar dacă adeseori este doar o ipoteză, ce nu s-a încheiat de tot, creează emoție și tulbură, prin însuși sensul ce s-ar fi voit. Și care să fi fost acest sens? Întîi de toate, **ieșirea din clipă**, depășirea vremii ce ruinează, extragerea din contingentul incoerent și stricător. Apoi, o concluzie ce destăinuiește o năzuință ori, poate chiar – atunci cînd se îndeplinește – un vis colectiv: să se arate că **putem** să dăm măsuri mari, prin monumentul ce include, cîteodată, răspunsuri și povești. Căci, la drept vorbind, această lume de carpatini cu străvechime, iubind – ca geții – seninătatea înțeleaptă și cerul limpezit, oameni ai locului ce viețuiesc în acord cu natura și se înfrățesc cu ea încă o dată și mai mult decît le-a poruncit Ziditorul, ar fi dorit, poate, să lase, precum egiptenii și celții, o altă urmă, **Urma lor**, conținînd o „înscrisă”, un zapis și un însemn secret. Un secret există, deci (căci altfel nu ar mai fi ceea ce este, adică **loc binecuvîntat** și sanctuar) și la Bistrița de Neamț. O taină ce reține, în cuprinderea ei, o poveste cu multe scene ce ne vorbesc, cîteodată – și nu de puține ori – fără cuvinte.

*

Să fi fost pe la 1402, cînd, venit de prea puțini ani la cărmuirea Moldovei, Alexandru cel Bun pecetluia un hrisov emis de cancelaria lui Iosif Mușat I, ocrotitorul și sfătuitorul lui cel mai de preț, arătînd că aici, pe lângă antica Petrodava, înspre Moldova de Jos, s-ar fi potrivit o întemeiere de obște mănăstirească, însoțită de danie în cărți și în pămînturi făcută spre a o întări. Vodă, și înțeleapta lui rubedenie, își făcuse socotelile trebuitoare și, cu probabilitate, se gîndise și la părțile dinspre Roman și mai de jos, dinspre Siret, ale țării ce se făurise cu aproape o jumătate de secol mai înainte. „Se făurise” zic, și cred că acesta e termenul cel mai nimerit, fiindcă, la noi, „țările” fiind vechi și parcă lăsate „de la Dumnezeu”, întocmirile Evului Mediu însemnează mai degrabă un gînd de întărire treptată și nu o „fondare” cu an precis și ritualistic de întemeiere. „Alcătuirea” se face din presiuni ce re-

clamă reacțiune și, aceasta, numai atunci cînd este obligatorie. Astfel încît, aci, la Bistrița, stabili Iosif Mușat I o ctitorie nu doar mănăstirească dar și domnească și de-aceea Alexandru cel Bun puse să i se ridice și un palat, spre a i se face curte și cancelarie și acareturi. Palatul însuși arăta voința de a se impune a unui fel de bazileu. Zidurile de piatră, înalte și statornice, trebuie să fi fost impresionante nu doar prin sens ci și prin aspect căci bucățile de cornișă descoperite în vremurile noastre – conservînd elegante tăieturi în râuri și simetrii lapidare – mărturisesc o înclinație către o artă ce va aparține și Principilor Renașterii apusene. Era aceasta doar o „curte domnească”, precum altele încă? Era, de bună seamă, mai mult decît atât; era un sanctuar dinastic, ce ar fi trebuit să devină, cîndva, necropolă de Stăpînitor. Toate începură, deodată, să se orînduiască și altfel decît în obișnuit. Voievodul (ori poate sfătuitorul lui) porunci, la o vreme, să se alcătuiască aci și un soi de cronică fără epică, constituită numai din nume și din categorii de îndeletniciri, semănînd, într-un anumit fel, cu enigma creștăturilor pe răboj ce se identificase la plutașii de aici, dinspre Ceahlău. Era un „pomelnic”, adică o carte de luare-aminte și de memorare de faptă bună, trebuitoare celor ce vor veni ca să ia model, o carte deschisă ținută în grija oamenilor lui Dumnezeu. Acest „**Pomelnic de la Bistrița**”, însemnat de anonimi știutori de slavonie, deveni întâia cronică a Moldovei. Întîia cronică, sumară, totuși, ce se cunoaște; dar o **faptă** ce impune prin precedent. De aci înainte nu se mai putu face istorie în Țara Moldovei fără a se răsfoi aceste pergamente cu însemne conținînd laudă pentru binefăcători. Iar cînd peste încă o sută și mai bine de ani, Grigore Ureche își va scrie „Letopisețul” – și îl va scrie aici – izvorul tainic și-l aflase în această înșiruire de voievozi, caligrafi și cântăreți, boieri și egumeni și curteni.

Și spre a păzi odoarele și cărțile, rare la acele vremi, valorînd unele dintre ele – cărțile, mai ales – cât se prețăluia câte un munte împădurit, voievodul Alexandru, neam de mușatin, se gîndi mai bine și dădu cuvînt să se înconjoare totul cu un zid ca de cetate și puse de se ridică, la porți, un turn de piatră apărut de străjeri. Privită de sus, dinspre muntele Cetățuia, mănăstirea ce adăpostea cîteodată, și nu prea de puține ori, pe însuși Stăpînul, cu Doamna și toți ai lui, ar fi arătat o geometrie de o puritate uimitoare, care, întîlnindu-se și la Dragomirna, la Putna și la Humor, avea tradiție și se începuse de la Moșul lui Ștefan, cap și începătură el însuși. Puterea imaginației ne permite să reconstituim viața acestei utopii de Moldavia unde se obișnuise, încă de devreme, să se copieze manuscrisele vechi pe care voința lui Vodă și a lui Iosif Mușat le adusese aci ca să se cunoască

și ca să se „învețe“, slujind nu doar obștii ci și Curții. Astfel încât, de aici pornind însă dezvoltându-se în locuri mai așezate, se nascu la Neamț acel miracol de caligrafie și de ilustrație miniată ce se leagă, de obicei, de numele, mare, al lui Gavriil Uric.

Iată, așadar, o lume de copiiști, de citeți și de dieci, străduindu-se a deprinde, prin știința bucoavnei, ceva din misterele de dincolo de cele văzute. Ba chiar mai mult, o lume de cântăreți intonând pripeale și imnuri și irmoase, căci acești munteni cu învățătură nu uitau că aparțin unui popor muzical ce îl dăduse, odinioară, pe Orfeu. Sîntem și aici într-o regiune de **penumbră** unde lucrează tradiții ce nu se mai știu, ecouri de cine știe cînd, întocmiri netulburate de vremurile ce se învoburează adeseori, **pașii secreți**. Când, după anii lui Ștefan cel Mare, se ivi școala de cântăreți și de „psaltichie“ de la Putna, începută a se constitui chiar în vremea Părintelui Moldovei cu psalți de la Neamț, dar poate și de aici, de sub Cetățuie, ceva din întăiele sonori încercate la Bistrița, odinioară, va fi rămas, pierzîndu-se șirul. Și poate că Domentian Vlahul, ce se evoca de putneni și „se cînta“, va fi fost chiar întîistătătorul bistrițean, de pe la 1402, numit Domentian.

Fapt este că, aici, ceea ce pare a fi miracol, izbucnind deodată ca fenomen de cultură matur, nu-i decât rezultatul unor lungi acumulări anonime, consumând **în sensul interior o materie sub-lunară** ce ajunge să se exprime abia atunci când circumstanțele devin îngăduitoare ori cînd fructul se coace. Totul e, de fapt, coerent în profunzimi deși se observă divers și neașezat la suprafață precum insulele sporadice, căci, pe deasupra posibilelor rupturi trebuie văzută această înaintare lentă, enigmatică, indicând program propriu, ca o matrice misterioasă ce pulsează cu ritmul ei inanalizabil.

Pe la 1432, focul părea să se fi stins. Sîntem în **ciclu vetrelor cu jeratec ocult**.

*

Dar la doar puțină vreme de cînd „se ridicase“ Domn la Direptate, la Bistrița descăleca, într-o zi ce nu identificăm, Ștefan cel Mare, os de mușatin, ce urmase, după cîteva zeci de ani, Bunului său, Alexandru. Ce **i se vorbi** acolo, în taina zilelor fără de număr ce ne unește cu cei ce au fost și ne îndrumă pașii cînd se clatină, nu se poate cunoaște, se poate doar bănuî.

Sigur este că el pofti să se lege cu numele de acest simbol al începuturilor grandioase și al proiectelor mari, înălțînd, aci, pentru el și pentru Doamnă și coconi, un alt palat, mai impunător decât acela de dinainte, și, alături de acesta, un turn cu lăcaș de reculegere, legat

de locuința voievodală printr-o punte. Voievodul pășea pe deasupra hăurilor atunci când se ducea să se consfătuiească cu sine, devenind acel semizeu sadoverian ce pogoară doar arareori printre muritori și, cel mai adesea, calcă pe cărările așternute celor aleși. Oricît s-ar vedea în acestea o altfel de înălțime și, poate, un alt fel de insuflare ce desemnează aci Omul exponențial și arată intervenția Providenței, gîndul că **se continuă și se întărește** ceea ce lăsat-a Moșul său, apare distinct și în limpezimea lui de exemplu. „Spiritul locului”, mușatin, poate, cum i se va fi zis mai încoace (ori altfel numit, sau nenumit, dacă va fi fost atît de vechi încît i se uitase și originea) ieșise din somnul vremurilor neprielnice, într-un fel de Renaștere simbolică, sau, poate, mai mult chiar decît simbolică, o „Renaștere” ce ar fi meritat să fie socotită în contemporanitatea ei cu Florența, cum și era. Căci, în totul, Ștefan se poartă la Bistrița ca un Principe al Renașterii, proiectând grandios și ținînd să se impună în monumental, așezînd pisanii pe turn după tradiția locului și făcînd din **cele ce rămîn** un reazem pentru stabilitatea unei lumi nesigure și neașezate și la hotare și înlăuntru.

Imaginea este, în ansamblu, copleșitoare. Acest bărbat scund la statură, cum îl descrie cronicarul, și bălan la culoarea părului, ca și dacii, face, în Țara de Sus, politica Marilor Împărați, înconjurându-se de monumente și crezînd mai cu seamă în durabilitatea creațiilor ce depășesc în putere prețul aurului și al pietrelor nestemate. Și poate că, în retragerile lui neștiute de sub dealul Cetățuiei, de la Bistrița, Vodă se va fi gîndit la toate acestea și, de-aceea, – spre a da prestanță unei lumi ce socotea că este, mai degrabă, o Europă a Răsăritului, continuînd Bizanțul în felul ei și la meridianul ei carpatin – a umplut Moldova de sunet grav și impunător de clopote, răsunînd în multe zeci de biserici și de mănăstiri. Un clopot greu de cîteva sute de kilograme trimise să se cumpere de la Liov și l-a voit atârnat în turnul Bistriței, acolo unde singurătatea lui avea martoră doar veșnicia Cuvîntului; alt clopot îl turnaseră însă, într-o vară, la porunca voievodului, niște meșteri aduși tocmai acolo, aproape de munți, spre a face dovada că, așa cum va zice și cronicarul, „nasc și la Moldova oameni”.

*

Neliniștea lui Ștefan cel Mare, ce făcuse să se populeze Moldova cu turlle de biserici și Mănăstiri, năzuind să păzească, în veac, țara cu puterea ce exorcizează Răul, se dovedi, după scurtă vreme de așezare, a fi fost adevărată. Astfel încât, pe la 1536, când Petru Rareș abia stăvilise războaiele pentru domnie, se auzi că vine, încă o dată, turcul hain. Domnitorul pierdu bătălia – trădat și el de boieri, ca și alții,

de dinainte și de după el – și se ascunse prin codri până ajunse, după o rătăcire aventuroasă, la Bistrița, într-o duminică seara. Oamenii locului îl ascuseră și îl scăpară – pe cărări cunoscute numai de Necuvîntătoare, de Îngerul Păzitor și de Ziditor, – către Ardeal unde, scăpat fiind, Vodă se jură că, dacă se va întoarce, va ține minte și va rezidi totul așa cum fusese la început. Așa a și fost! Când Petru Rareș revenise pe tron, găsi o Bistriță incendiată de osmanlii și hotărâse să-i așeze la loc piatră peste piatră: puse să se înalțe iarăși zidurile înconjurătoare și turnul străjerilor, aduse pietrari și zugravi ca să refacă și „să înfrumusețeze” palatul domnesc și poruncise să se picteze un tablou votiv, pe un perete exterior al clopotniței, reprezentându-l pe voievodul de acum și pe Tătine-său, împreună cu Doamnele, spre a rămâne dovadă de pietate de Fiu ascultător și îndatoritor și semn vădit de Urmaș. Căci, oricât s-ar arăta acestea că sunt inițiative noi, ele arată continuitate peste vremuri instabile, sunt modelul Restaurației, confirmarea ei și doctrină. Ctitor și el, ca și tatăl și bunicul, Petru nu doar „înnoi” și dezvoltă ci și întărește, în credința că monumentul **biruie** și **exemplifică**. Apărură, astfel, școală domnească și chiar și o școală de cîntăreți, biserică mare și cuprinzătoare, ca și o catedrală alpestră, chilii și stăreție. Apoi, aduse aci și pe dieci, în cancelaria de curte ce trebuie să fi existat aci de cînd se știa Mănăstirea și de cînd Vodă (un „vodă” arhetipal) hotărîse să se emită și la Bistrița documente cu pecetea purtînd capul de bour.

Ceea ce nu apucă să termine Petru Rareș, izbuti să ducă la un sfârșit, un sfîrșit bun, peste o vreme, un alt mușatin, ce i se zicea Alexandru Lăpușeanu. Cu el, aventura exterioară a Bistriței se încheie și, astfel, simbolul se constituie și se definitivează. Sîntem aproape în eposul pur. Și aici, ca și acolo, acel „zid părăsit și neisprăvit”, ce se evocă în balada despre Meșterul Manole, e încheiat, în cele din urmă, de altcineva, cînd este „zid de pace”, și „turn de frăție” cum va zice, în veacul al XVII-lea, poetul întăilor psalmi „pe rumânie”, Mitropolitul Dosoftei.

Apoi, rămâne să lucreze iradiația unei tradiții ce pulsează, stratificată nu doar în zid restaurat și inaugurat, ci și în continuitate de lucrare tainică grăind sufletelor totodată cu impunătoarele edificii ce încă se mai păstrează peste vreme. Adică, o legendă, cheia ce te învață cum să citești. Și, de fapt, ce învățătură aflăm aici și citim? În cartea fără cuvinte, ori cu prea încifrate cuvinte a Bistriței, stă și un alt simbol de credință decît cel de la Niceea, un **simbol mușatin**, o poruncă, de fapt. Cînd o înțelegi, nu prea ușor și nu dintr-odată, tulburarea ce te cuprinde nu se poate descrie altfel decît încercînd s-o traduci în prea

de tot firave cuvinte care, în Timpul greu ce ne înconjoară, par mult prea simple față de înțelesul lor înfricoșat. „**Să nu uiți pe cel ce-l Urmezi; să-l pomenești și să-i păzești Fapta, mică sau mare, ce a terminat-o și s-o termini dacă n-a terminat-o. S-o aduni dacă s-a împrăștiat. S-o înțelegi dacă i s-a șters spusa și tilcul. Să urmezi, cu fapta ta, ca să lași altora, cât va fi să fie, legat prin numele tău ori doar prin ceea ce rămîne din el. Ori fără el.**”

*

Vremurile se scurseră implacabile lăsând istoria viforoasă să aducă stricăciune, pîrjol și durere astfel încît puteam zice și noi, ca Eclesias-tul, că acolo pe unde altădată fusese piatră pe piatră, acum crește iarbă și vegetație fără gînd și pe unde altădată se auzeau vorbe porunci-toare de Voievod, acum numai sunete indistincte de păsări pătrund pînă în auz.

Zidurile ei, casele și școlile voievodale, vechile cancelarii de logofeți, clopotnița și palatul domnesc, toate se scăzură și ce mai rămase după acele timpuri de năpăști ajunse mai degrabă ruină.

Înainte de părăgînirii, ce s-ar fi putut face mai mult decît ieremiade despre gloria apusă și ruinele fără viitor? Și, totuși, nu aceasta tre-buia să fie soluția deși a resuscita această **carte de istorie în piatră**, deschisă la pagina ce o scrisese Bistrița de Neamț, **unică – și tulbu-rătoare – ctitorie a patru domnitori mușatini**, părea trudă grea și o sfortare aflată deasupra puterilor unei singure generații. Și, cu toate acestea, Renașterea ei s-a înfăptuit. Căci, în fapt, povestea Bistriței de Neamț nu se încheie ci se deapănă, făcând să iasă din **caerul epic** stranietăți noi de blazon. O poveste ce aduse, unul după altul, ca într-o altă poveste, de fapt din Povestea Mare, un fel de **magi ce descăle-cară** printr-o conjuncție de astre: câțiva mari bărbați ai Bisericii ce păstoriră aci, în vremurile mai apropiate de noi. Întâi și-ntâi, Eftimie Luca, azi prestant episcop al Romanului, apoi Pimen Zainea, azi ar-hiepiscop al Sucevei și, puțin dar simțitor, azi Preafericitul Patriarh Teoctist, atunci întâiulstătător al obștei unde, odinioară, se închinovia-se. Și, în sfârșit, cel ce o izbăvi, făcând să strălucească în lumina zilei simbolul de credință mușatin – Arhimandritul Ciprian Zaharia, mare-le stareț al Bistriței de azi.

Mai întâi de toate, aici apărură căutătorii, cei ce începură să isco-dească locurile secrete și uitate; din semne nevăzute pentru necunos-cător se alcătui o mică hartă de campanie, arătând, la privirea de sus, ca o misterioasă întrepătrundere de linii, comunicând un fel de imagi-ne astrală, oglindită în timp, ca o urmă enigmatică. Acestea erau

fundațiile, de unde arheologii Adrian și Lia Bătrâna au imaginat alcătuirile ce fuseseră odată monumente. Dar truda căutătorilor de semne nevăzute abia începuse. Fundații, reminiscențe de ziduri, colțuri de cornișe, pietre cu fragmentare rozete incizate subtil – ieșeau la lumină fără a vorbi; rămânea de identificat cronologia și de reconstituit lumea ce trăise cândva pe sub acele portaluri și arcade. Atunci au apărut, spre a descifra aceste enigme, știutorii în pictură medievală și în restaurări. Ei au pus laolaltă rezultate obținute de arheologi, hrisoavele rămase în colecțiile de documente și urmele cele mai neînsemnate și au ajuns la încheieri distincte, ce s-au tradus în desene și în planșe, făcând, parcă, niște fotografii în invizibil, de fapt, într-o lume ce părea pierdută definitiv. Era o lucrare stranie, asemenea cu o vrajă. Și când, în sfârșit, restaurarea palatului domnesc al lui Alexandru cel Bun devenise posibilă, rămăseseră mobilizările de energii, pasul de la gând la faptă.

Soluțiile ce se preconizară nu l-au găsit pe Ciprian Zaharia nepregătit. Când au apărut zidarii, zugravii și dulgherii, tot ceea ce era proiect și plan se răsfrânse într-un Timp de miracol și deodată, Bistrița de Neamț deveni un alt **loc binecuvântat**, un loc ce conține, la rîndul lui, un secret.

Tîlcul este și el uimitor de viu și de clar. Văzută în detalii de observator atent, materia se orânduiește într-un panopticum de chipuri, culori și geometrii. Stau laolaltă, într-un prezent de **recapitulatio**, palatul domnesc (cu înfățișarea lui austeră și impozantă, croită în simetrii aproape bramantesti), școala domnească de cîntăreți (cu acoperișul de șindriță, sprijinit de stâlpi de lemn sculptat după savante tehnici populare), clădirile cancelariilor voievodale pe unde, altădată, diecii întocmeau acte de danie și hrisoave de întărire de pămînturi, „ocine“, iazuri și seliști; apoi Campanilla carpatică a lui Ștefan cel Mare, zidurile de pază și turnul străjerilor, așa cum le clădiseră contemporanii lui Alexandru cel Bun, pietrarii lui Ștefan cel Sfînt, și cum le reconstituiseră meșterii lui Rareș și Lăpușneanu. Totul pare (și este, de fapt) și i se spune „domnesc“ și „voievodal“. Dar „imaginile“, culorile, documentele de „zugrăvie“? Aci, lamura este marea frescă simbolică din clopotnița lui Ștefan, re-făcută de Petru Rareș. Sunt, în aceste picturi ce arată o mîină de maestru, fragmente de adevărată „cronică murală“ păstrate în scene de canon bizantin unde a pătruns, cu toate acestea, viața Moldovei de odinioară, **scene de zi**, de la noi, ce se văzură mai bine când se limpezi, după sfortări prelungi, stratul cel mai vechi, rămas nesticat. Căci, în chip enigmatic, picturile Bistriței se salvară cu o acuratețe ce aparține magiei. Mai întâi, se descoperiră și se adăpostiră,

spre studiu și conservare, fragmente din frescele ce împodobiseră odinioară palatul lui Alexandru cel Bun. Abia acum se putu băga de seamă că suntem în prezența unei arte fără șovăiala de începătură, ce arăta o civilizație a interiorului și puterea unei culturi iconografice cu tradiții locale străvechi. Fuseră, oare, autorii acestor fresce Nichita și Dobre, zugravii ce primiră danii mari de la Vodă? Cine poate să știe... Dar, talentul se întrevește: splendide culori pe fond de ocru, decorațiuni și ornamente în formă de palmetă și de crin, alcătuiind o geometrie stranie, ce anunță și, de fapt, se adaugă monumentalei picturi aflate la etajul clopotniței înălțate, înainte de 1500, la porunca lui Ștefan cel Mare. Aceasta este adevărata capodoperă: o frescă gândită în mai multe registre dezvoltă, prin concentrare de culori și prin mișcare în vârtejuri ample, neliniștite, o puternică impresie de pictură barocă, întâlnită rar, în aceste forme, nu doar la noi ci și în toată Europa de după Bizanț. Iată „un miracol de stil”; un miracol ce se explică prin secretele, ce nu se dezleagă, ale școlilor de zugrăvie, în potriveli de culori și în chiar „facerea culorilor”, ce se traduc în picturi nefirești, ce uimesc. O asemenea pictură mirifică prin culoare, alăturând azuriul voievodal cu verdele clorofilei sugerând vitalitate și natural, punându-le apoi laolaltă cu roșul porfirogenet, bizantin, este și tabloul votiv, reprezentând pe Ștefan cel Mare și pe Petru Rareș, însoțiți de Doamnele lor, un document comprimat de ideologie dinastică și de genealogie împărătească, manifest de **Bizanț paralel**.

„Împărătească”, așa cum, de altminteri, este și Icoana Sfintei Ana, făcătoare de minuni, ea însăși un dar împărătesc ce a venit din Bizanț, ca o danie către Stăpânul Țării hiperboreene, Alexandru cel Bun.

1988; revizuit – ianuarie 2003

OFRANDA BALDACHINULUI **Mușatini și Movilești la** **Mănăstirea Sf. Ioan cel Nou de la Suceava**

Privite de la depărtare, zidurile înalte ale Mănăstirii „Sfântul Ioan cel Nou de la Suceava” arată un fel de catedrală păduristică precum ale unei bucovinene Nôtre Dame unde imaginile par a se scurge de sus în jos și populează murele cu o seminție de giganți. Totul amintește de timpurile lui Petru Rareș, **regele-pescar**. Sîntem parcă la Râșca, la Probota, la Bisericiani, dar, deopotrivă, s-ar fi putut să ne aflăm la Hirău, la Tîrgu Frumos și la Borzești. Același **moldovenism imperial** ce se născuse cu Ștefan cel Mare ne întâmpină și aici, în felul unui **clasicism carpatic** ce constituie, el însuși, o enigmă. Abia apropierea

explicită prin detalii și destăinuiește vremea de naștere, cu inexprimabilul ei. La vremea aceea, deci, un zugrav (al cărui nume îl știu doar îngerii ce îl asistaseră în ceasul tainic de zugrăvie, îndrumându-i pensula în lumină de candelă), se învrednici să ne înfățișeze scene, chipuri traduse în liniile încondeiate, și le înfățișă în fresce încă vii, prea puțin lustruite de vreme ori, poate, „înnoite” altădată, după el, de vreun urmaș cu înțelegere și iscusință se chemase Vodă spre a înfrumuseța Mănăstirea și a-i înnobila biserica și pe afară și pe dinăuntru. Iar voievodul de obicei, fără a se amesteca în meșteșug, se pricepea să spună măcar **ce voiește și ce să se înțeleagă**. Așa a și ieșit ceea ce a ieșit: „zugrăvie de Moldova” și nu erminie. Dar, la drept vorbind, pictura aceasta fastuoasă nu izvora din goluri – chiar dacă anonimul zugrav va fi avut iscusință și inteligență – căci tot ce se desfășura pe atunci, se desfășura într-un spațiu al Tradiției unde se inventează puțin și cu precădere în secret de preparație, rar în tehnică și niciodată în doctrină. Abia dacă, vorbindu-se în coduri și sibilinic, temele pot să traducă – și, printr-un fel de **in-velare**, chiar și traduc – altceva decât ceea ce **îndrumătorul sacru** îngăduia să se înfățișeze. Astfel încât, ceea ce definea, stilisticeste, vremea lui Ștefan cel Mare și îi dăduse pecete ce se recunoaște numaidecât, se reproduce acum, sub alți Mușatini, în măsuri de canon. Reproducerea, de fapt continuitate, ajunge pînă la detalii și chiar, la un anumit simț comun ornamental ce nu-i propriu-zis imitație ci, poate, un indiciu de tradiție însușită, ce se confirmă. Prețutindeni se văd, și se memorează, arabescurile subtile ce leagă imaginile prin finețea de lujer a liniilor asemănătoare cu niște palme deschise înălțate către ceruri limpezi precum se obișnuia mai „din bătrîni” și cum se conservă într-o ornamentație de uimitoare finețe. Sîntem, deci, într-un **continuum rapsodic**, într-o muzică de taină ce se înfățișează în imagini.

Ceva este însă „nou” față de aceste legături – uneori vădite dar, nu o dată, secrete – căci acum nu mai sîntem în vremea analelor și a pomelnicelor, sîntem **în Timpul cronicarilor**. Zugrăvia se îmbogățește epic și dezvoltă, cu mai multă participare, episoade diverse, „scene din viață” și fragmente ce au o anumită directețe, de fapt începe a comunica o lume ce depășise stereotipul de cronograf. Omul se traduce vizual în atitudini ce individualizează un personaj și chipul devine portret, făcîndu-ne să ne trezim, uimiți, deodată, într-un mare teatru al lumii. Și fiindcă timpurile i se păreau demne de „cronicari și de rapsozi”, **anonimul bucovinean** gîndi ca și voievodul și puse formele să se înalțe impunător, descoperind monumentalitatea. De oriunde ai privi-o, dinspre frizele ce copleșesc prin am ploare ori dinspre bolta unde veghează Cel-vechi-de-zile, impresia ce o lasă această pictură de mare

artist este grandioasă. Sîntem și nu sîntem în Moldova veacului XVI ci, mai degrabă, dincolo de suprafețele ce înșeală, în locuri unde sălășuiesc un tîlc și un mesaj. Tîlcul dintîi incifrează **anonimatul**. Noi vorbim, într-un fel de metaforă, despre „anonimul bucovinean” și ne încîntă acest fel straniu în a părea că se rezolvă o taină și, de fapt „o lipsă”! „Anonimul bucovinean” este ca și cum a-i spune „anonimul flamand”. Dar aceasta nu încheie ci doar suspendă **goluri de dicționar** ce ar trebui explicate și abia mai apoi lămurite prin completare, cînd va fi cu putință. Anonim, pictorul de mari fresce gigantești, se urmă, la o vreme, de alți breslași fără nume, și tocmiți nu de Mușatini ci de Movelești. Și totuși, unitatea acestor alcătuirii impresionează și tulbură. Toate au, la drept vorbind, drept autor pe un **zugrav prototipistic** inconfundabil și nepereche, în felul lui, ca și autorul „Mioriței”, anonimul popular. Acesta este, de fapt, ireductibilul etnic ce nu se explică dar face ca omul român să se exprime în orizonturi sigure unde sufletul lui știe, oricînd, să pună pași stilistici verificați. Astfel încît – de la Mușatini la Movelești – distanțele se restrîng și, în cele din urmă, se anulează, creatorul fiind, în fond, un **singur Anonim** ce a putut doar prin viața părelnică să aibă diferite identități.

Astfel, scoborîm în esențial, într-un dincolo ce depășește clipa tulbure și care ne arată încă un tîlc. Căci dacă la Bistrița de Neamț impune **mușatinismul** de program, aici, la Suceava, la „Mănăstirea Sf. Ioan cel Nou”, izbitoare este **dimensiunea mușatină a Moveleștilor**. Înțelegem astfel că Domnul se schimbă dar ideile ce ne agregă în nevăzut rămîn și vorbesc de dincolo de culori ce stau aparent mute și înghețate pe pereți.

Și ce ne comunică ele? Mai întîi, semne ce conțin simbolic o Tradiție căci frescele de aici nu sînt propriu-zis cronică pictată ci constelație de idei ce vertebrează letopisețele ce vor veni. Ele glăsuiesc cu un anumit hermetism aluziv, sînt enigme ce nu se înțeleg de către străini, dar sînt tulburătoare pentru sufletul hărăzit locului. Iată, de pildă, un fragment ce se datează către sfîrșitul veacului XVI, unde deslușim aducerea moaștelor Sfîntului Ioan cel Nou la Suceava, clipă fastă din vremea lui Alexandru cel Bun, adevărată **Constituantă Împărătească** a Moldovei, ce legitimează drept un **altfel de Bizanț** țara de Miazănoapte care, **începînd de atunci** își putea revendica un protector de dincolo de văzut. Ori, ca să întărim această impresie de limbaj esopic – „Asediul Constantinopolului”, unde perșii din istoria sacră poartă straie de otomani iar cetatea lui Constantin este, de fapt, lumea carpatică, Bizanțul de după Bizanț.

La drept vorbind, ideologia se întemeiază aici pe mari viziuni și nu se oprește la vehicularea unui spirit de facțiune îngustă. Zugravul, oricare va fi fost, a știut să vadă cu largime atunci când așază, în aceea uimitoare alegorie istorică numită „ofranda baldachinului”, pe Movilești să se dedice ideii întruchipate de Sf. Ioan cel Nou. Aici, ca de altfel și în tabloul votiv ce se întinde aproape, sîntem, dintr-un anumit punct de vedere, în **spațiul cronicii**. O cronică „fără nume” nescrisă în cuvinte și exprimată aproape ca o ideogramă. Iată-i, deci, pe Bogdan al III-lea, cu chivotul în mîini, și pe Ștefăniță; pe voievodul Petru al Răreșoaiiei, cu fiii lui, Iliș și Ștefan, apoi Doamna Elena peste a cărei imagine, cu gând inexplicabil și condamnat de întreaga suflare, Petru Șchiopul a pus să i se facă portretul, închipuindu-și că îi „damnează memoria”. Iată-i, în poziție hieratică, de **aducere a ofrandei**, pe Ieremia și pe Simion Movilă alături de Doamnelor și Mamei, ca și fratelui lor, logofătul Gheorghe, îngenunchiat înaintea baldachinului unde se așezase racla lui Ioan cel Nou, protectorul. Mușatini și Movilești, laolaltă, în același așezămînt – iată „legenda”, ieroglifa cu sens incifrat care stinge, la drept vorbind, o dramă de răsunete aproape shakespeariene.

Pretutindeni, valoarea de document este impunătoare și se ține minte. Sîntem, de fapt, într-un spațiu de contingent, mai sus de momente prin viziune și prin înțelegere superioară dar și „mai jos”, adică dintr-un zăcămînt de materie impenetrabilă ce pulsează. Și „straturile” de document „de epocă” se rețin și uimesc prin ceea ce pare a fi **vorbă în două limbi ori zugrăvie cu cod ocult**. Întîi și-ntîi, ne oprim la suprafața cotidiană, ilustrată prin somptuoase veșminte și prin mulțimea de podoabe ce par a întruchipa bazilei. Dar gîndul însuși de a investi mînta pe Vodă de la Moldova în costumul împăraților de la Bizanț ascunde și un altfel de sens decît ilustrație pură și ornament. Sînt aci, poate, tradiții ce s-au șters ori poate se uitară prea de tot repede și un fel de năzuință în a înlocui pe Împăratul care, precum spunea legenda, se va întoarce cîndva, într-o zi ce se cunoaște doar de către cel ce potrivește tainele universului. E un mod de a vorbi în mituri și „legende” și este sigur acum că zugravul fără de nume cunoștea acest mod sibilinic de a **spune povestea** în culori și desene. Un anumit enciclopedism ilustrat, de idei contemporane, nu se exclude deși formularea șochează. Și, totuși, el ne-a comunicat plăcerea zilei de-atunci în a cînta pe tonuri sacre și de-aceia i-a desemnat pe Ioan Cucuzel, pe Ioan Damaschin, pe Macarie și pe Eutimie, mari melozi. Apoi, a făcut mențiune despre literatura didactică și hieratică, întruchipînd pe cărturarul Teoctist de la Neamț, „învățătorul Moldovei”, magistrul cronicarilor de hronograf și de Pomelnice, poate chiar ideologul celei dintîi școli istoriografice românești. Cu ei, cu întîii cronicari ce ieșiră din „man-

taua lui Macarie de la Roman“, limba cărturarului se dezlegă și letopisețul începu a se așterne în litere, scoborînd – din zugrăveală și de pe ziduri – în cuvinte și cărți. Structurile încep să se așeze și se vor orîndui în măsuri ce fac sinteză deopotrivă din **fondul autohton, Bizanț și din Antichitate**. Astfel se pătrunde **către un fel de clasicism românesc**, întemeiat pe uimitoare asimilări ce ne arată intuiția unei tradiții ce va fi fost activă încă de mai înainte și astăzi doar se presimte fără a se documenta altfel decât prin efect. Căci Macarie cronicarul, Eftimie și Azarie, ca și aceia ce îi preced, cunoșteau pe Homer, pe Plutarh și pe Aristot, întruchipați și ei aici, în friza cu cele trei brîuri reprezentînd filozofii antici, ce formează indiciul unei adevărate biblioteci.

În felul ei, aceasta este o istorie ilustrată ce s-ar fi putut scrie în cuvinte dar nu s-a scris altfel decât într-o înșiruire de scene ca de oracol unde, totuși, se observă tot ceea ce trebuia să se observe. Astfel de contribuții **de document ce ne vorbește de dincolo de timp** sînt tulburătoare și valorează uimitor de mult căci înlocuiesc adeseori codice pierdute, letopisețe ce s-au risipit, cărți date focului într-o istorie fragmentată de catastrofe ce trebuie, de fapt, recucerită.

Căci, de fapt, ca pretutindenii la noi, și în acest loc Răul istoriei nu putea să nu fi lucrat. Alții, în alte părți, culcaseră cu tunul la pămînt biserici și mănăstiri, aici zugrăvia ce ne legitima se acoperi odinioară cu straturi groase de ipsos și stuc, spre a ne șterge, nouă înșine, gîndul că am fi stat vreodată altfel decât în lanțuri, la fel ca și dacii de pe Columnă. Și, totuși, și aici Renașterea începu lent dar ferm, într-o clipă de potrivire și de miracol; și începu prin **Oameni** și prin **misiune**. Acești oameni ai misiunii se puteau numi Gheorghe, Dumitru și Ion dar se numiră acum Pimen și Grigore; un arhiepiscop și un arhimandrit, dar puteau să fie, deopotrivă, un ostaș, un țăran ori un voievod.

Veac eroic moldav, de ieri, de alaltăieri și de azi. Faptă Mare, loc binecuvîntat!

Aici, în acest așezămînt al Sfintului Ioan cel Nou de la Suceava, am pășit și eu, într-o dimineață fumurie de toamnă, cînd, peste rumorile zilei, fresca filozofilor vechi părea să strălumineze, slobozind o muzică de requiem.

1989

CLOPOTE SUB APE

„Pilde“ și „fabule“ la Mănăstirea Râșca

Să fi fost prin 1987 cînd, venind de la Putna, am poftit, de îndată ce trecusem de Fălticeni, să merg la Mănăstirea Rîșca, ce știam că se ridica în apropiere. Era tîrziu, în crucea nopții; o noapte aproape

imemorială, arătînd o lume încremenită, fără vreme. Nu prea departe, către păduri, pînze de cețuri alburii se mișcau ușor ca niște năluci iar răcoarea din ce în ce mai pătrunzătoare arăta apropierea munților, ce doar se bănuiau în întuneric. Abia către o punte peste un rîu ceața se îngroșase, făcînd parcă trecerea în alte vremuri. Și deodată, în lumina farurilor, apărură pe o măgurice niște ziduri înalte ca de cetate și o poartă uriașă se deschise lent, împinsă de un călugăr tăcut. În fața noastră, Mănăstirea se arată ca o prezență tainică dar liniștitoare, lăsînd sufletul să se însenineze mînat de largi pași aproape necontingenți.

Biserica, luminată straniu, era înconjurată de brîuri de schele căci ziua pictorii lucrau „la restaurare” și, uneori, în rugăciune, chiar și nopțile, amestecînd culorile la lumînare.

Și, deodată, sclipind neverosimil, ni se arătară pe înălțimea pereților dinspre Miazăzi lungi siluete de sfinți zugraviți, de o elongație colosală, desemnați în culori nesupărătoare, parcă atinse de un lustru de vreme nemăsurată.

Pictura, cu începătură de la Petru Rareș, se refăcuse fără a se strica peste încă vreo trei sute de ani, cu cheltuiala lui Veniamin Costachi, dar poate că, începută în anii Regelui-pescar, o va fi definitivat-o Stamatellu Costana, din Zachint, către 1592. Trupurile alungite și vestmintele parcă umflate de vînt păreau ieșite din mîna lui El Greco și poate că o misterioasă legătură de origini de Arhipeleag îl va fi îndreptat pe grecul de la Rîșca să-l însoțească pe „zugravul” enigmatic de la Toledo.

Totul părea, de altminteri, să arate un grad de mister întărit de treceri intermitente de siluete omenești, ca de umbre mute, prin incinte unde nu se auzeau decît, venind parcă din Evuri de mijloc, sunetele legănate ale miezonocției. Dar oricît ar fi fost de puternice sub imperiul nopții fără vîrstă de atunci, nu simțămintele tainice creiază aici specificul ireductibil căci nu sîntem în spațiile magiei ci în istoria de concluzii și simboluri. Și aici esențiale rămîn **pilde și fabule** ce se țin minte și se întipăresc ca o pecete pe ceara înmuiată a sufletului nostru însetat de modele.

Întîi de toate, ar fi de bună seamă, **locul**, secretul așezării în spațiul ce se consacră. Și aci geografia pare să exercite o anumită magie și o percepție de aer ce vibrează, cu răsunete nedeslușite, pare a se instala de îndată. Însă mai mult decît enigma așezămîntului impresionează un gen de **continuum** ce se aseamănă intonațiilor de arabesc sonor din irmoase și condace, traducînd în muzical infinități de linie șerpuită ce se trece din undulație în undulație fără a-și afla un final vădit. Ca într-o altă Troie – însă o Troie înălțată în simbol – și aci stra-

turile se depun unele peste altele, chiar și atunci cînd aparența nu încurajează impresia de legătură ce există, cu toate acestea. Cînd vine să ridice ziduri noi, omul vine cu precizie de solomonar ce ghicește istoria anterioară ce pulsează; și o reconstituie.

Înainte de cele păstrate în document, pe aci se înalțase Mănăstirea Bogdăneștilor, adică aceea a lui Vodă Bogdan și a rubedeniilor, un sanctuar de clan, un altar de războinici descălecători. Dar, deopotrivă, și o mănăstire de capitală, căci Baia, metropola stranie și aproape necercetată de dinainte de Ștefan cel Mare, se aflase aci, nu prea de tot departe. Să fi fost aceasta o **episcopie de pădure**, o concentrare de înțelepți ce ar fi luminat pe Vodă cînd scobora din țările de fagi ale Bucovinei către Moldova de mijloc și mai încolo, spre Țara de Jos? Cine poate să știe aceasta, azi, cînd peste vechile arcade de palat domnesc stau așezate, la Baia, straturi de țărîină și cînd gloria de odinioară este risipită în vînt?

Sigur este că, la o vreme, cînd Mănăstirea Bogdăneștilor se năruie, aci, aproape, se așază Mănăstirea de la Rîșca, un zid nou peste un „zid părăsit“. Imaginea „zidurilor“ peste „ziduri“ și a voievozilor ce continuă pe voievozi impresionează și arată o lume ce nu și-a pierdut memoria ci o prețuiește și o valorifică, presimțind totul și atunci cînd urma și documentul dispar. De aci înainte, totul devine un șir de **fracturi și re-fondări**. Tătari, turci, greci sub înfățișarea stareților de „Locuri sfinte“, și eteriști mînați de zaveră, și citeodată ruși vin și pleacă lăsînd în urmă prăpădul, năpăștile, dezastrul. Însă de fiecare dată se găsește cineva să re-întemeieze chiar dacă este un logofăt ori un egumen, un cărturar ori un arhiepiscop. Voința de a reface prin recucerire izbîndește pînă la urmă.

Însă nu doar înșiruirile de evenimente de viață istorică privită din avion au semnificație mai înaltă ci și **episodicul**, „fragmentul de cantată“, faptul în aparență mărunț ce conține tîlcuri, fiind, toate acestea, subiect de emoție fără motiv.

Către 1550, cînd dădură turcii și trecură Mănăstirea prin foc și sabie, un stareț înțelept și clarvăzător făcu de se ridică, de la locul lui, clopotul cel mare de la ctitorire și îl ascunse în fundul iazului din vecini. Legenda nu ne mai spune dacă îl mai scoase cineva din cuibărul de ape dar, la drept vorbind, deznodămîntul nu-i revelator și nu adaugă sensuri la filozofia refuzului istoriei potrivnice. Impresionant este tabloul de exod biblic, ce se sugerează. Imaginea omenetului constituit din călugări, țărani și slujitori ținînd carele ce trag, cu boii înjugați, clopotul masiv cu însemnătură pe slavonie spre a-l prăvăli în ape, cu îndemnări de coloare argheziană, impresionează și dă un sentiment tot atît

de straniu ca și liniștea ce se așternuse deodată pe fața acestei adunări încremenite, când, cu zgomot mare urmat de bolboroseli de corp inert ce se scufundă, clopotul ajunge în adâncuri.

Dar, de fapt, de ce se strămută clopotul în smîrcuri? Întîi de toate, spre a nu se topi, căci, din bronz fiind făurit, acesta era o valoare și se putea nu doar jefui ci și denatura. Căci clopotul, odată consacrat, nu mai este obiectul ce anunță și cheamă într-un mod profan ci recipient secret unde răsună, în enigmatice tonuri, chemări de la Dumnezeu. Închis în ape, clopotul rămîne, deci, fără limbă și fără sunet iar **vorba divină** încetează și refuză să se mai audă pentru urechile unor necredincioși.

Iată, în această **pildă a clopotului scufundat** un întreg capitol, rezumat în ieroglifă, de tratat de dogmatică. Dar pildele apar, de fapt, din toate părțile în această lume ce trăiește din ritualistică, solemnități și gest cu semnificații multiplicat. În chiar acei ani, când părăsită fiind de dinaintea năvălitorilor, starețul, un înțelept și sfînt arhiepiscop, „minunatul Ioan“, luă icoana Sfîntului Nicolae și o duse cu el în munți, la schivnicii din pădure, unde rămaseră retrași, cum zice legenda, „mai bine de trei ani“. În alte părți, la invazie, icoanele prețioase și sculele cu valoare se ascund în tainite și se zidesc dar aci Sfîntul Eponim îi însoțește pe călugări, la rînd cu oamenii din sat, în bejenie. Sfînt al milei, protector de săraci, de umiliți și obidiți Nicolae al Mirelor din Licheia Asiei deveni deodată simbolul protecției omului ajuns la necaz, păzitorul popoului său persecutat, flamura unei rezistențe secrete ce va izbîndi printr-o recucerire mută, statornică și tainică, precum apa care se infiltrează făcîndu-și loc pe tăcute.

De aci înainte, sîntem în **fabulă și simbol**, un simbol de natură metafizică unde legile ce guvernează lumea văzută se reorganizează în miracol. Pe cînd, odată, demult, munții și pădurile Rîșcăi erau populate de schivnici înțelepți, **oameni de munte**, preoți sacri precum „Munții Mari“ mioritici, cei de la șes, pe unde trec **cei ce prăpădesc**, vin aici nu doar să se închine ci și să se izbăvească.

Acesta este **refluxul, reîntorcerea la matca originară, reducerea la nucleu** de unde, cînd istoria îngăduie, pornesc **fluxurile**, recucerirea teritoriului și reconstrucția lui. Acele periodice „re-fondări“, cu origină în Cetatea Sacră a pădurii și în catedrala divină a Muntelui, au origina în **leagănul natural** unde nu confesiunea prevalează ci însăși ideea de protecție divină, Marea Pavăză. În acest **ciclu secret al miracolelor** apare deodată omul providențial, **Cel-ce-face**, și care s-ar putea numi, deopotrivă, Episcopul Macarie înălțătorul de biserici, Ioan cel Sfînt și Minunat, blînd și milos și înaintevăzător, îndrumăto-

rul de noroade și ucenicii lui, Ioan din Pustie ori Ion Sihastrul și, mai încoace de noi, Sofronie Caligraful și Isaia „ispravnicul de zidărie“, Calistru Ene „făcătorul de chilii“, Chiril cărturarul și Gavril Diacul, scriitorul, în ale cărui pagini adie un vînt paisian. Căci zidurile mari de cetate – o fortăreață sacră, ridicată acolo unde cetăților propriu-zise nu le îngăduia ghiaurul să se împrejmuiască – se alătură în simbol **zidului de frăție**, agregării de populații încrezătoare de unde iese, cînd și cînd, căpetenia iluminată, omul minunii, „crăișorul“.

Decembrie 2003

DOUĂSPREZECE FÎNTÎNI DIN MUNȚI „Tîlcuri“ și „povețe“ la Mănăstirea Ciolanu

Era într-un miez de vară caniculară, pe la mijlocul anilor '80, cînd venind din șesurile Nișcovului, apucarăm pe un drum ce urca repede și șerpuitor către muntele Măgurii, atît de repede încît deodată se deschise, în spatele nostru, o privesc de văi adînci ce parcă se aflau deja în altă lume, **lumea de unde ieșeam**. Totul devenea îndepărtat. Căci privind înainte, către muntele ce nu se mai termina, părea că, de fapt, ne îndreptasem către un **altceva** nefiresc, ce se desfășura pe un cer imens unde drumul ar fi putut să se continue în invizibil. Nu prea tîrziu ne oprirăm, căci ajunsesem la Mănăstirea Ciolanu. Apoi, intrarăm înăuntru. Un **înlauntru** ce cuprindea biserici, case țărănești rînduite în panta iute scăzătoare, cruci de pomenire și cișmele, chilii și stăreție, în alinieri de margini ce închideau uriașa pajiste de ierburi de munte îngălbenite de o arșiță nemiloasă. Și, mai sus, casa episcopală unde în pridvor ne întîmpina Episcopul Epifanie de Buzău, ca un voievod al locului ce primește în ospeție.

Curînd, în liniștea cerdacului cu vedere către coline delimitată de un șir de coloane din lemn fără lucrătură, parcă deodată se instalase **altă vreme și alt veac**. Răcoarea înlocuise straniu vipia torturantă și impresia de **altă lume** era definitiv constituită. Totul se înfățișa dintr-o dată cu o **altă pregnanță** și cu o **altă putere de a se întipări**. Și astăzi îmi amintesc, de parcă s-ar fi auzit ieri, zgomotul linguriței învîrtite ușor pe farfuria cu dulceață de căpșuni de pădure iar gustul apei de izvor băute din paharul brumat, de cristal, îl simt parcă și acum. Era parcă o clipă de magie, rară, ce arăta poate un ceas nimerit și un sens ce se dezvăluia.

Căci în viața mea cu destule răscuri dar cu nici o ezitare ori de liberă nehotărîtă, patru sînt locurile mănăstirești ce se așezară în necontingent legîndu-mă de ele ca printr-o potrivire în nevăzut. Întîiul și cel mai enigmatic prin profunzimea ce nu s-ar putea întruchipa în

cuvinte este Bistrița de Neamț, întâia poartă către Ceahlăul ce mi-a devenit sacru, și unde poate că, odată, o să mă întorc pentru totdeauna. Al doilea este Mănăstirea Jitianu, ce o ridicară cîndva niște ru-bedenii îndepărtate și unde, locuind într-o toamnă de neuitat, de odinioară, se întîmplă să simt cum, imperceptibil, amintirile de peste timp, venite cine știe dincotro, îți vorbesc fără cuvinte, creînd tulburare fără grai. Apoi, Sîmbăta de Sus, **sanctuarul rece al admirației**, imaginea ce se poate atinge a **Faptei Poruncite** și pe care am privit-o, încă de mult, cu uimire căci, într-o țară unde totul este, adeseori, doar intenție și gînd posibil fără concretețe, s-a putut traduce în real **gîndul insuflat**.

Prin alte locuri am trecut din plăcere ori din datorie și adeseori chiar printr-un fel de curiozitate intelectuală ce nu se ostenește și nu se consumă nici azi, dar Mănăstirea Ciolanu nu se întîmplă să o văd ca un călător ori ca un pelerin. Aici am venit, am plecat dar m-am întors ca într-un fel de sălăș secret unde se nimeri să scriu cărți, răsfoind tomuri vechi și manuscrise de altădată, citind în cerdacul inun-dat de flori multicolore al stăreției, pierzîndu-mă prin munți și prin păduri, căutînd schiturile pitite după pîlcuri de stejari în culmi de măguri de unde se întrevăd aproape nesfîrșite șesuri verzi, ca de poveste. Căci, de fapt, acesta este sălașul meu bisericesc de scriitor ce exprimă momentul înțelepciunii. Locul însuși are înrînsul, în extensiunea lui de mun-te vrăjit, ceva misterios și inexplicabil prin **seninătatea cu tîlc** ce cuprinde toate și **se întreve**de pretutindeni. Mănăstirea întinsă pe o coastă de deal privitoare către miazăzi și pe care lumina de după-amiază o estompează ca și cum ar fi văzută prin perdele de culoarea mierii de salcîm pare, ea însăși, un fel de **insulă în soare**. Privită mai de la depărtare, ea nu arată nimic din geometria aproape militară a marilor mănăstiri moldovenesti care sînt, deopotrivă, **cetate și loc de rugăciune**.

Zidurile însele lipsesc, înlocuite de șiruri frînte de case scoborîtoare din platformă în platformă „de sus către jos“, ca într-o pictură de Lorenzetti ce anunță cubismul înainte de Renaștere. Din afară, privind din perspectiva călătorului strein, nu apar metereze, creneluri și piatră inexpugnabilă ci clădiri cu cerdac ridicate mai sus de nivelul zecilor de mii de flori ce par a crește în niște grădini suspendate. Mai sus de-acî, în poieni tăiate în pădure – popoare stranii de statui în piatră, ce par a fi lăsat aici, într-o secretă rînduială cu aparentă dezordine, un neam de giganți ce se evaporară în văzduh. Și mai sus, dincolo de poieni, arătîndu-se deodată ca un miracol ce nu se presimte măcar, **Marea Poiană**, locul de lungă vedere de unde, privind cu atenție, ai zice că se schițează la orizont linia de un albastru imaterial a Dunării. Sîntem în pragul Schitului de dincolo de pădure, unde Vodă Carol veni,

„la Cetățuia“, către 1869, dăruind patru sute de galbeni spre a i se face pictură.

Dar, la drept vorbind, desfășurarea magică abia începe. Căci dacă am abandona drumul către poieni, urcînd către vîrfurile Măgurii, am vedea deodată, privind pieziș către răsărit, nenumărate spinării de coline împînzite de livezi și podgorii ce se întind pînă departe în șiruri regulate, aproape de o rectitudine nepămîntească. Bogăția aceasta de basm pare a se ține, la rîndul ei, printr-un mister și nu ar fi șocant a se vedea cete de îngeri ce cultivă noianul de pomet și stropesc via ca să se însănătoșească. Sînt **Moșile**, locurile lăsate de la Moși. Și, mai încolo, unde ajungem pe cealaltă parte a muntelui, mai jos de cărare – „Fântâna Rece“, o pădure de cruci de piatră, cu fețe stranii cuprinzînd desene țărănești scrijelite în moduri al căror arhaic se presimte pretutindeni dedesuptul formularisticii creștine. Iar mai sus, și mai departe, Schitul lui Nifon, loc de izbăvire pentru omul în suferință, îngrijind trupul și sufletul, un fel de Vasiliadă. Și, în totul, **un întreg de măgură sacră**, unde toate par că vorbesc.

În memoria mea ce cuprinde doar reminiscențe de biografie discursivă regăsesc tablouri parțiale, scene de o clipă, fragmente de imagine ce poate că se petrecură în fața ochilor mei așa și nu altfel: nopțile adînci de Ev Mediu cu lumină fumurie de lună într-o tăcere unde pînă și greierii își opresc țîrîitul; crama în octombrie cu strugurii zdrobiți cu picioarele și mustul pus la fiert în uriașe vase de lut; teiul bătrîn de lîngă Biserica veche, poate încă și astăzi în picioare; apa clipcind veșnic, ieșind din cișmele ziua și noaptea cu o indiferență ce aparține eternității elementelor ireductibile ale naturii nepăsătoare; iarba pîrjolită de august dintr-un an aproape anonim; toaca anunțînd vecernia în ziua Tăierii Capului Sfîntului Ioan Botezătorul; crucea imensă de piatră ce fusese odată piatră de hotar de pădure și e azi strămutată lîngă cișmea; masa de scris cu hîrțile și cărțile în neorînduială unde pătrunde, prin ferestre, prima geană de lumină a dimineții; picturile renascențiste ale lui Tattarescu; ceașca de cafea aburindă, așezată pe o grindă orizontală din pridvor, într-o dimineață de toamnă tîrzie, înainte de plecare.

Dar mai jos decît toate acestea, într-un adînc unde nu sălășuiesc năluciri, stă, cu o întregime indestructibilă, acel strat de **tilcuri și povețe** ce se însușesc și rămîn după oricîte distilări ale uitării întotdeauna nedrepte.

Aceasta este, în simbolic, **o lume de fîntîni**. Întîia și cea mai în firea obișnuitului este **fîntîna ce împacă setea călătorului**, izvorul imediat ce dă apă celui cu gura în arșiță. Sînt aci două cișmele cu baldachin făcute pentru cei dogoriți de soare către răcorire și spre a se

alunga „pustia cea însetată”; dar, deopotrivă, și pentru pomenirea „fraților” ce-și dădură „silință” ridicându-le, cândva, acum aproape două sute de ani. Dar, ca pretutindeni și în toate, și aici **făcutul** ne vorbește deopotrivă pe două limbi. Sînt, deci, **fintîni ce ne vorbesc în tîlcuri și fintîni ce ne învață în povețe**.

Astfel ne „vorbește” și Muzeul crucilor de la „Fintîna rece”, spunîndu-ne despre oameni ce fuseră odată și pe care se cuvine să-i pomenim căci vrednici se purtară și ei, ca și alții, odată pe cînd erau pe pămînt; dar „fintîna” aceasta ne și învață despre toate cîte sînt trecătoare și risipitoare ca praful în vînt.

A treia fintîna este întruchipată de cărți și înseamnă o bibliotecă, un loc unde cei de altădată ne vorbesc în cuvintele potrivite de ei spre a ne sluji de învățătură și nouă și drept pomenire pentru ei, biruitori în a încheia, adeseori, cartea cea cu greu așezată în tipar cu vorbele „Sfîrșit, și lui Dumnezeu Slavă”.

Dădu Dumnezeu, cum se zice, și avurăm parte și de **fintîna a patra**, cea de dinaintea cărții, adică, într-o vorbă ocolită, cartea scrisă de mîină, manuscrisul. Unele, prea destule parcă, nu se făcură cartea multiplicată cu literă de lemn dar rămaseră cartea copiată, plăcută sufletului și păstrată spre amintire dar și luare-aminte. Sînt **cărțile din limb**, făcute și nefăcute, dar vii căci „vorbesc” și „învață” asemenea aceluia ce capătă alt trup, dat de tipograf.

Vorbe scrise dar, de fapt, cărți lapidare ce se scriu în piatră sînt și **pisaniile**, socotindu-se a fi **a cincea fintîna**. În aceste dări de seamă către Dumnezeu unde se arată fapta mică sau mare, ce contează și dă semnificație scurtei noastre vieți fără alt sens decît a lăsa ceva durabil și folositor, stau înfăptuite cu dalta nume și zile a căror învățătură se va înțelege cînd se constituie ca model și exemplu.

Modele și exemple prea de tot numeroase ne înconjoară și în poienile de statui, în **cea de-a șasea fintîna**. Acesta este micul Pantheon Silvestru, sanctuarul păduratic și, la drept vorbind, **pomelnicul expozițional**. Căci sensul însăși al unei statui constă în **a pomeni** „omul mare” trăind, ca sfinții în cerul dumnezeiesc, în **Cerul Moral al Patriei**.

Dar sfinții înșiși ne povățuiesc prin **fintîna a șaptea**, tîlcuită în pictură, pe marile brîie din cartea în chipuri, desemne și culori ce înfățișează **istoria sacră** pentru neștiutorii de scris ori de limbă. Iar cînd pictura scoboară de pe ziduri în tablou, devenind icoană, ea poate să se așeze în **a opta fintîna**, adică în muzeu, alături de **orice de altădată** ar aminti de **ceva** ori de **cineva** ce merită a se ține minte, învățîndu-ne cu puterea unei pilde ori a înfăptuirii într-un frumos neexplicabil. Căci toate acestea, cuvinte, fapte și obiecte, odată adunate la un

loc și orînduite în moduri care depășesc însemnătatea fiecăruia în parte și se așează mai sus, într-un sens al lor, comun și misterios, constituie **a noua fîntînă**, adică **tradiția**. Ea face ca pașii noștri sufletești să nu șovăie în gesturile mari și să calce pe tărîmul concluziilor verificate. Mai sus decît aceasta este **fîntîna a zecea**, adică Moșia, locul pe unde se petrecură și „moșii” ce se pomenesec, căci ne dădură nu doar norocul de a exista ci și pămîntul ce ne ține. Aceasta este fîntîna **marelui secret al vieții** pentru noi toți, ce sîntem, la drept vorbind, doar niște **plugari**: roagă-te și muncește, „ora et labora”, **gîndește binele și înfăptuiește**.

În sfîrșit, Biserica, **a unsprezecea fîntînă**. Sîntem aici în stratul nedistinct și atît de adînc încît se sustrage simplei vederi convenționale, în **locul consacrat**, de stări nedeslușite ce frămîntă prea repede trecătoarea noastră ființă dar o înseninează prin sufletul nostru însestat de certitudinea și lămurit. Căci și mai adînc decît acestea aflăm **a douăsprezecea fîntînă**, enigma neexplicată, **duhul**, acea potrivire în toate ce ne mîină fără a se ști **unde și de ce** și totuși aducînd – cu o mîină nevăzută – rînduială, sens desfășurat și învățătură. Acesta este „**locul de mănăstire**” unde aerul este **altfel** și vietățile sînt **altfel** și unde parcă pînă și așezarea s-a făcut cu un soroc straniu, cu o hotărîre luată ca de solomonari.

Aprilie 2004

„INTUIȚIE” ȘI „INSUFLARE” „Scenă de descălecat” la Palatul Episcopal de la Buzău

Cine ar fi ajuns în mijlocul Buzăului, pe la 1985, ar fi zărit de îndată o aglomerație de clădiri ce i se zicea de către localnici „Episcopia” precum parizienii denumesc, în același mod comprimat și mitic, „Île de la Cité”. Văzută de la depărtare, aceasta impresiona prin întindere, măreție și tăcere stranie, de parcă în chiar orașul cu mișcare cotidiană s-ar fi aflat **un alt oraș în machetă**, de o absență necontingentă, aproape necălcăt de picior nepoftit și populat de făpturi taciturne, parcă rămase din cine știe ce alte vremi și sustrase nu doar timpului ci pînă și memoriei. Această impresie de nefiresc ori, mai degrabă, de nepămîntean, se întărea de îndată ce te apropiai, observînd totul mai cu luare-aminte. Locurile se desfășurau mai întins pe o panoramă largă dar totul se intensifica într-o muțenie muzeistică, aproape ca de pe alt tărîm. O alee largă și lungă, pustie, ce însoțea într-o latură clădirea severă, de Saint-Cyr monacal, a Seminarului Teo-

logic, se încheia departe, după porțile cu arcade meșteșugite în metal greu și imun, în ușa Catedralei și în fața unui Palat de o masivitate impunătoare dar uimitor prin proporție și prin încadrarea geometrică impecabilă în careul de chilii ce doar către Asfințit se desfăcea, lăsînd să se întrevadă nesfîrșita grădină împădurită de pomet și nenumărate flori, ce părea că nu se mai termină.

Sentimentul de **ieșire din timp** era, la drept vorbind, copleșitor, ca și încredințarea că toate fuseră rînduite, astfel, de mult și nemutate. Și totuși, cu abia vreo cîțiva ani mai înainte aici nu era decît „tradiția”, povestea vorbelor populare ce fac din amintire și narațiune spusă de părinți o certitudine; dar, deopotrivă, și mitologie transmisă de la o vîrstă la alta, pînă în nesfîrșitul trecerii biologice. Aci, în ceea ce ajunsese un fel de ruină întristătoare, se zicea că, odinioară, se adăposti Nicolae Bălcescu ca să citească hrisoave și urice iar, la o vreme, înnoptase chiar Vodă Cuza, ce se întîmplase să se oprească și la Buzău, aflat pe drumul leșilor. Dar **cine** ridicase aceste zidiri, **și cînd**, și mai ales **în ce fel**, nu se mai ținea minte.

O vorbă, zisă de careva vreodată, îl amintise pe Matei Basarab și astfel ajunsese a se socoti acesta drept întemeietor dar fără dovadă și alt temei decît o legendă. Mai sigur ar fi fost doar că, în vremea lui Chesarie Căpățîină, ce păstorise în veacul XIX la Buzău, s-ar fi sfîrșit, la 1844, la Episcopie o înnoire de palat domnesc, ce n-ar fi putut să fie decît acesta.

Dar „înnoit” după ce stricăciune și, mai ales, în ce mod și urmîndu-se pe care ctitor, ajuns acum, dar poate și atunci, anonim? Misterul părea să rămîină adînc și impenetrabil. Și totuși, parcă o potriveală stranie începu, la o vreme, să îl descurce în felul unui miracol consumat lent, ca un fir de cînepă tras cu greu dintr-un caier. Întîi, se dovedi că bătrînul episcop Antim Angelescu pusese deoparte, pînă la amurgul trecerii lui pe pămînt, banii trebuincioși pentru „înnoirea” de acum, ușurînd din povara celui care, urmîndu-l, ar fi trebui **să facă**. Așadar, exista acum **cu ce** dar mai rămîinea de știut **cum** și, mai cu seamă, **ce**? Apoi, se potrivea ca întîistătătorul Buzăului să fie chemat Antonie Plămădeală.

Ceea ce urmă ar fi meritat să treacă, deopotrivă, în poveste. Căci oricîtă știință de carte ar fi pus **făcătorul** aici, oricîtă răbdare în a reconstitui document și a descoperi sursă ar fi arătat, fără un **altceva** – ce înseamnă o mixtură nefirească de **intuiție și insufflare** – încheierea nu s-ar fi produs cu aceste concluzii, ce se văd. La drept vorbind, ar fi trebuit să se procedeze, mai întîi, după regulă, pornindu-se de la ceea ce se afla, adică un întreg în prag de ruină sub forma unei clădiri

care îi apăruse baronului Talleyrand, cu doar câțiva ani mai înainte de Unire, ca „o curiozitate”. O scară abruptă și fără utilitate, stricînd fața-da prin aspectul semi-industrial, un hol îngust și sărăcăcios aflat la parter, bolti sparte și înlocuite cu uși de comunicație așezate fără o logică mai agregată și, în totul, un edificiu inutil, ce se locuia numai la etaj, croit după imaginația fără stil a lui Chesarie. Dar scoborînd cu cercetarea de documente mai jos decît în vremea acestuia, se descoperi o catagrafie din veacul XVIII, de pe la 1787, ce descria în lărgime palatul și îl încurajă pe restaurator să imagineze. Vasăzică, un pridvor cu opt stîlpi, locuință cu camere multe la etaj, pivnițe și cămări mai jos de acesta, pardoseli de cărămidă și acoperiș cu olane: iată **urma brîncovenească**. Și printr-o altă **potrivire**, acum se descoperi, la o încercare de tencuială de pe un zid, o inscripție care, apărînd ca **arătată cu mîna**, spuse către noi despre acea „casă cu pivnițaru”, începută și sfîrșită în zilele vrednicului de pomenire voievod Constantin Brîncoveanu și ale mitropolitului Antim, cel din Ivir, cărturarul. Era ca și cum se ridicase un vâl ce acoperea o realitate presimțită pe care **dovada** o deslușește și o confirmă. Căci mulțimea de urme brîncovenești în nu prea puține din locurile ce se țin minte, de pe aici, îngăduia **verificarea și schița modelului ideal** ce urma. Detalii se vădesc ici și colo, într-un tablou votiv de la Rîmnicu Sărat, ce ilustrează pe Vodă cu Doamna țării și cu fiii, apoi în „lucrăturile” de la Berca, de la Băbeni și Drăghicești. Stîlpii de piatră cu lucrătură barocă, arătînd ca o broderie de piatră ne-destructibilă, ferestrele cu ancadramente în arabesc și ușile cu brîuri largi unde se transportară buchete stilizate de flori – acestea, existînd **acolo**, trebuiau să se afle și **aici**. Restauratorul deveni, la drept vorbind, un creator; adică, de fapt, autorul unui **proiect ideal și abstract**.

Palatul însuși este, așa cum a ieșit, o ficțiune de **timp clasic**, o reformulare ce n-ar fi croit nici un arhitect de restaurație.

Mai întîi, în „fața” laterală ce privește spre Catedrală și către Răsărit, stă pridvorul brîncovenesc, unde se ajunge urcîndu-se, la pas ușor și în ritm de recunoaștere, o scară în linie frîntă, monumentală și masivă. Marginile, împodobite în sculptură ce visează la arabesc, împiedică țesătura de piatră să se reverse; aici, prin înlănțuiri ce par a nu se încheia nicăieri, golurile se umplu. Pridvorul, de fapt o încăpere destupată, fără ziduri și doar redusă la stîlpi ce-i susțin acoperișul geometric și mărunț, în ascultarea proporțiilor, este un fel de foisor larg, un loc încăpător de priveală și de reflecție în Kiev și de **loisir** în reverie, unde, dacă ar fi fost alăturat de casa boierească, ar fi domnit miroase de cafele și lichioruri, așezate lîngă cheseaua cu șerbet

de portocale sau de trandafiri. Nimic din toate acestea aici. Totul este auster și monumental, ca într-un loc ce pregătește, în sine fără a se folosi, intrarea în incintă, prin ușile mari, sculptate și grele, ce se mișcă prin caznă, întîrziind. Dar odată ce se pătrunde, sentimentul se modifică deodată, încercînd straniul. Aici recunoaștem și nu recunoaștem orînduiala casei boierești de oraș ce se dezvoltă, mai la o vreme, din palatul de țară brîncovenesc căci sala de primire ori de bal, de fapt o încăpere uriașă ce putea sluji și drept salon, uneori, avînd tavanul iluminat prin sticlă ornamentată în vitraliu, lăsa, în amîndouă laturile, să se vadă încăperi simetrice care, altădată, ar fi putut să fie dezvoltări de aripi diverse de castel. Dispoziția nu-i aceasta căci, prea mărunte fiind, odăile colaterale par a se retrage minimalizîndu-se, spre a îngădui marelui spațiu axial să se desfășoare. Grandoare inutilă? Stil risipitor? Fantezie fără utilitate? Nici vorbă de aceste criterii de vreme ce aici sîntem nu într-un cuib de nobili oareșicare ci într-un palat episcopal, la **voievodul-de-drept-divin**. Totul se înșiruiește, astfel, în coduri și simboluri, ce nu se deslușesc decît greu și adeseori nici măcar nu se presimt. În vasta încăpere ce ar fi trebuit să slujească, la **stăpînii clipei**, drept loc de petrecere, abia se întrezărește aici, departe și simetric așezată față de poarta grea pe unde se intră, ușa pe unde s-ar pătrunde, dacă se îngăduie, în spațiul Întîistătătorului. Căci în acel loc, ce nu-i divanul de țară al lui Vodă, nici biroul Brătienilor de la Florica și nici scriptoriul secret unde Brîncoveanu, răsfoind *Foletul Novel*, își mai adăuga cîte un gînd răzleț în Jurnalul de taină, totul **se consacră, se concentrează și se definește**. Ajungi aici numai **dacă și cînd** se îngăduie.

Întregul însuși are un aer de gîndire sumeriană. Omul nevolnic, venind de departe precum regii provinciali ce se convoacă arareori de către Împărat spre vedere, urcă greu scări multe, pătrunde prin ușile grele și trece prin saloane ce nu se mai sfîrșesc spre a putea întîlni, cu privirea lăsată către țărîină, pe stăpîn. Locul însuși arată **altitudinea** căci Stăpînii de obicei primesc „sus“.

Aici se desfășoară, la drept vorbind, „viața la vedere“, ce nu conține decît prea puțin hazard, fiind cod și ritual. Dar mai la o parte, pornind dintr-o odaie mică de lîngă interminabilul salon, se scoboară în catul de jos pe o scară îngustă din lemn ce conduce într-un alt fel de lume. Aici domnește un calm socotit, de viață ce decurge după reguli și se concentrează în contemplație. Totul pare croit spre reculegere și pînă și cuhnia aflată în apropiere apare ca fiind trebuitoare vieții sobre iar nu pentru petrecere și exces. În vasta și somptuoasa sufragerie a cărei mobilă parcă ar fi venit la porunca lui vodă Brîncoveanu din

Sibiul baroc, vremea se măsoară aproape palpabil și se desfășoară apăsător în bătăile implacabile ale unui pendul. Abia, mai la o parte, vine capodopera de muzeu. Căci din ceea ce, la vremea începutului, fusese un „pivnițaru“, a ieșit acum o sală nesfârșită și parcă inutilă, stranie în imensitatea ei pe care zidul în cărămidă vizibilă, lustruită, nu o face nici măcar neliniștitoare ci doar scenografică. Fost-a aceeași realitatea ce s-a „înnoit“ și s-a „pre-făcut“ spre a sluji altfel decât odinioară se gândise a se face? Cine poate să știe cu precizie dacă nu chiar **omul de-atunci**, ce nu ne mai poate vorbi. Rămîne **re-creația** de azi.

Dar, la drept vorbind, este acesta un palat brîncovenesc, în forma ce a luat? **„Este“ și nu este**. De fapt, **este** pentru că **putea fi**; și **„nu este“** fiindcă, în ultimă analiză, aceasta este **ipoteza** lui, **realitatea paralelă** în epură.

2 iunie 2004

MAREA HIEROGLIFĂ „Utopie“ și „Restaurație“ la Mănăstirea Sâmbăta de Sus

Examinat „după carte“, **brîncovenismul** Episcopiei de la Buzău se confirmă în detalii și chiar în ținută dar secretul faptei abia dacă se întrezărește și, deci, nu-i ușor a se defini.

De fapt, hotărîtoare sînt aici, în acest gen de restaurări închippuite de Antonie Plămădeală, **metoda** și **magia** și, în ultimă analiză, **miraculosul**. Era în vara lui 1989, cînd, într-o după-amiază stranie cu cețuri aproape germanice și o ploaie burnițată și rece de Septentrion, ajunsesem la Sibiu, la Mitropolie. În Cetatea Sacră ce constituia acel șir de clădiri unde, de la Catedrală pînă la Institut, totul se înșirua misterios și aproape nevăzut îndărătul fațadelor săsești ridicate, în aliniamentele de coridor, pînă la stradă, una dintre unități, nedeslușită de nu s-ar fi arătat personalul de primire, era reședința Stăpînului acestor locuri. Văzută din afară, dinspre orașul „teutonic“ cu geometria severă, aceasta nu arăta nimic spectaculos și nici măcar o urmă ceva mai apăsată de **loc ritualic** alta decât cele ce se indică, tabelar, în mod curent. Dar de îndată ce se pătrundea printr-o poartă grea și acoperitoare ce respecta tradiția exteriorului, totul își modifica semnificația și parcă și cronologia. Aci, de fapt, concepția era, ca și **locul** și **tradiția**, atît de diferită de „brîncovenismul“ solemn dar exuberant al Episcopiei de la Buzău încît sentimentul ce apăruse era **de altă țară și altă lume**. În locul formelor **ce se arată** și se impun prin masivitate, prestigiu și

simbol de putere, aici apăreau sensurile **ce se închid**, arătînd **forța penumbrei**, secretul, lucrarea sublunară. Loc de cărturar, nu de Stăpîn vădit. Un fel de atrium lunguiet ce despărțea două aripi ale clădirii ce cu greu s-ar fi putut numi „reședință” căci era, la drept vorbind, un palat cu o concentrație uimitoare de încăperi, spații și funcțiuni, crea dintr-o dată o impresie de izolare și nefiresc ce se încerca repede și stăruia. Abia într-un târziu mi-am dat seama că Timpul se dizolvase precum și Spațiul începuse să pară că nu se mai termină. În acel timp neclar, ce putea fi de **oricînd** pe cuprinderea a cîtorva sute de ani ce își pierduseră șirul, toate se orînduieră parcă într-un mod ritualic, cu putere de canon și cu o stăruință în datele esențiale ce uimea. De îndată ce se pătrundea pe o ușă și se înainta pe o scară întortocheată ca de Quattrocento, urcîndu-se la întîiul cat, se putea observa, undeva, către ceea ce s-ar fi putut să fie ferestrele ce dădeau în **ulița vreu-nui veac**, un birou unde ședea, cu aerul absent de înțelept asiatic, un bărbat mai degrabă mărunț care, în alt timp și în alt loc, ar fi putut fi un Mazarin, un Fouquet și un Le Notre deopotrivă, învîrtind pe degete soarta unor popoare și a Europei. Dar la acea vreme el era Mitropolitul Ardealului.

Incinta însăși avea un aspect nedefinit ori, mai bine zis, neobișnuit față de însărcinările ce i se atribuiau. Cînd, la o vreme oarecare după ce trecurăm prin sufragerie, ajunserăm în bibliotecă, acest sentiment se întări, devenind clar și distinct. Căci mai nimic din ceea ce s-ar fi închipuit a fi o reședință nu se recunoștea aici ci, mai întîi de toate, aerul de instituție precisă, definitivată și clasificată, ordinea „nemțească” și spațiile încăpătoare și pregătite prevăzător. Omul însuși ce păstora aceste lungi săli, înalte și umplute pînă la refuz de o arhivă aproape habsburgică prin ordine și cuprindere părea – și era chiar – o instituție. În biblioteca lui Antonie Plămădeală toate erau orînduite pentru o vreme nedefinită și fără o lungime precisă, de fapt fără un capăt hotărît de parcă ar fi fost lăsate, cînd Stăpînul s-ar fi retras, pentru nenumărate generații de ucenici, ce se bănuiau că vor fi fiind cîndva, căci trebuiau să fie.

Viziunea însăși ce se presimte este atît de rară încît merită să se sublinieze. Viziune, întîi de toate, de **Om Mare**, ce știe că **urma** lăsată valorează, cînd este, și ridică prea de tot părelnică noastră făptură dincolo de vremea ce ni s-a dat prin intervenția hazardului. Apoi, o viziune de **continuități**, **înșiruii latente** și de **cicluri** care, odată ce se întrevăd și se cunosc, dau sens faptei noastre și o păzesc de rătăcire risipitoare și de perisabilul nemeritat. În sfîrșit, o viziune stranie, ce nu am mai întîlnit, constînd într-o seninătate desăvîrșită în fața irepara-

bilului final, ce se depășea nu prin „bărbăție“ sau „curaj“ nesemnificativ înaintea înfricoșatei clipe ci prin sentimentul **păcii în firea lucrurilor**, ce vine pentru că aceasta este, peste orice filosofie, marele mister. Un sentiment ce nu l-am înțeles decât târziu, altădată și mai aproape de ziua de azi, ce mi l-a arătat o vietate la fel de stranie, ce am pierdut, pentru totdeauna, în această iarnă, ce parcă s-a instalat definitiv.

Dar omul ce ne îngăduise aci, în acest timp tainic și în aceste odăi sustrase contingentului ca în vremuri de alchimiști, era nerăbdător să ne arate **lamura**, poate chiar „aurul Carpaților“, nu al Rinului, extras din materia neagregată și trecătoare: „Sâmbăta“. Când, la o vreme de după-amiază ne abăturăm, a doua zi, de la drumul Făgărașului, urmînd linia munților ce se vedeau prin ceață către Miazăzi, sentimentul de neobișnuit – ce așteptasem – nu se presimțise ci doar o înseninare ce venea treptat, prin depărtarea de lumea agitată rămasă în urmă și uitată. Cu cît înaintam, o liniște secretă și o pace fără origină definită ce se întîlnesc în preajma munților se așezaseră pretutindeni și se clătinaseră puțin doar într-un târziu, cînd, de după un colț de pădure de mesteceni și paltini, se arătă, ca o nălucă albă și nefirească, Mănăstirea.

Abia atunci mi-am dat seama de ce oamenii de la Mitropolie scădeau vocea cu cîteva tonuri cînd pronunțau numele acestui loc, ca și cum ar fi evocat o taină grea, înfricoșată și neînțeleasă. Sentimentul era de **poruncă divină, insuflată**.

Căci, în definitiv, Mănăstirea **se încadrează și nu se încadrează în peisaj**. De o parte stă masivitatea ei geologică, arătînd de parcă o coastă de munte s-ar prelungi pînă aici, în vegetația crescută în depresiune. Dar culoarea ce deosebește și impune, proporțiile ce nu repetă hazardul alcătuirilor minerale și deopotrivă sentimentul că o mîină necunoscută le așeză pe toate acolo urmînd o hotărîre mai presus de străvechimea munților și a lumii văzute – acestea se întrezăresc și tulbură iremediabil.

Curînd, ne așezarăm în „mănăstirea veche“ în mijlocul unui parc de o liniște nefirească, unde iarba atît de verde și de neverosimil de curată părea a oglindi însăși Pășunile Raiului. Dar, cîndva, către seară, cînd ne retrăsesem pe terasa casei Mitropolitului Nicolae Bălan, se auziră vreme lungă pași aproape nenumărați, ca ai unui popor în exod ce venea dinspre „Simbăta Nouă“ și se îndreptau către undeva, înoace, pierzîndu-se în apropiere și stingîndu-se treptat. Mulțimea ce clădea Mănăstirea se retrăgea la odihnă, în noaptea nepătrunsă ce se așezase cu răceala sticloasă a Munților Făgăraș.

Căci, la drept vorbind, construcția însăși era faraonică. Dar nu atît dimensiunile – ce impresionează, cu toate acestea – și scala acestui prototip de așezămînt impun de îndată, oprind graiul comun ci, la drept vorbind, **nedeslușitul tainei**. În toate acestea, stau șiruri de sensuri, recapitulări de tîlcuri, fragmente de Timp smulse hazardului și prefăcute într-un altceva ce se proiectează în întregul ca o hieroglifă, unde, la sfîrșit, însuși Stăpînul vine, precum Faraonul, să-și doarmă somnul de veci sub steaua necunoscută ce îl veghează. Fiindcă, de fapt, ca și Piramidele, dacă au, „Sâmbăta” are codul ei misterios ce nu se așează nici măcar în impresia de speculație geografică unde s-ar întrezări „axa” lumii de pe aici, „omphalos”, **osia getică**.

Concepția este tulburătoare și uimește, de fapt, printr-o viziune atît de enigmatică încît nici măcar nu s-a studiat cum se cade, căci mulțimea de evocări ce se fac de obicei arată superficialitate și triumfalism ușuratec, fără penetrație. Este aci un amestec de **utopie și restaurație** și de **revoltă a fondului neconsumat pînă la capăt**, alături de un fel de a înțelege istoria prin recuperări ce ignoră dezvoltările ei neprielnice și adesea chiar dramatice prin ostilitatea neînțeleasă. Gîndul caută a crea și a întreține o **realitate paralelă**, arătînd o lume a lui **Als Ob**, a lui *ca și cum* nu s-ar fi întîmplat, și, la drept vorbind, creează o cu totul altă idee despre români decît se evocă în mod curent. În fața celor ce depîng absența destinului istoric al Franței la acești carpatini cu vitalitate misterioasă, Antonie Plămădeală înfăptuiește **ce are de înfăptuit**, încredințat că noi **am avut** destinul istoric al Franței și istoria ne-fracturată ce o merităm. Totul este refăcut **ca și cum** nu s-ar fi risipit odinioară, demult, ci ar fi continuat, în cicluri lungi ce se răsfrîng în aceleași cadre și ieri și azi pînă într-un mîine nedefinit. „Sîmbăta” însăși – care nu mai este „mănăstire” ori „așezămînt complex” cum i se mai zice, prin vorbe de repertoar – devine o hieroglifă de **altfel** de istorie decît cea consumată, de fapt. Principiul însuși păstrează schemele originare, de parcă ceea ce s-a lăsat, ca o semnare mistică pe ogor, generează din bob peren aceleași mecanisme de atunci pînă azi. Aci, Vodă Brîncoveanu închipuise un **ceva** nedeslușit prin putere de a înrîuri și de aceea apărură, la doar cîțiva ani după zidire, școală de grămăticici și de zugrăvie, avînd dascăli, „tiparnici” și pictori „de subțire” și iconari. Schema nu se modifică, în ultimă analiză, căci ceea ce astăzi ar fi **Academia de la Sîmbăta** este, la drept vorbind, **matricea reprodușă**, modelul neclătit cu, inclusiv, evoluția lui.

Ceva simbolic se întrevede aci, traducînd ideea de „a pune piatră” pe piatră” într-un fel de continuitate de gest ritualic ce ar semăna cu o reconstrucție de Templu ce se va încheia odată, nu prea tîrziu. Vodă

Brîncoveanu ridicase mînăstirea pe locul ce destinase unei bisericuțe de lemn rubedenia lui, Preda, cu aproape jumătate de veac mai înainte; Andrei Șaguna se învrednici a pune o piatră peste pietre iar Nicolae Bălan făcu, la o vreme, acum aproape un secol, alt zid mai mărunț peste zidurile rămase neisprăvite. Și acestea pînă cînd, la o vreme, apăru omul providențial, cu metodă și insuflare.

Sensul faptei lui este altul decît se spune îndeobște în limba fără o semnificație mai înaltă ce evocă „restaurare“, „ctitorie“, „grijă pentru istorie“ ceea ce se confirmă, de fapt, dar nu traduce **misterul, filosofia** și, la drept vorbind, **mitul**. Căci în acest om cu atitudine împăcată și ce impune în imediat doar celor ce știu să întrevadă **sensul** și să deslușească **tîlcul**, stă o energie uimitoare, ce **nu-i aparține**, și care, în ultimă analiză, explică totul. Dar, deopotrivă, și fenomenala lui singurătate neînțelegătoare.

5 iunie 2004

SECRETUL LOCULUI

O „dezvăluire“ la Mînăstirea Jitianu

Într-o după-amiază tîrzie de octombrie, acum aproape douăzeci de ani, s-a întîmplat să ajungem la Mitropolia Olteniei, în grădina Palatului Vorvoreanu, tăcută și enigmatică și pe atunci, ca și azi. Stăpînul Locului era plecat la Roma unde studia în arhivele Vaticanului dar lăsase poruncă spre a ne îndruma acolo unde și voisem să ajungem, adică la Mînăstirea Jitianu. Un călugăr cu tăcut și gînditor ne însoți într-acolo și curînd, îndreptîndu-ne către miazăzi, ieșirăm dintre casele unui sat și ajunserăm pe un drum de țară, pe o cîmpie întinsă ca în palmă și parcă nesfîrșită. Dar, undeva, nu prea departe, în mijlocul ei, se întrezărea ceva ca un fel de pădure mică, între al cărui arboret abia se putea distinge o turlă de biserică și fragmente picturale de clădiri ce apăreau, asemeni unor pete, în culori apăsate, ca într-un tablou de pictor plenairist. Cu cît ne apropiam, nu fără o oarecare încetineală, imaginea de machetă, ce distingeam mai pe la început, se lărgea pîrînd a ocupa o parte din perspectivă. Și cînd, la o vreme oarecare, ne oprirăm la intrarea aleii ce pătrundea, dincolo de o poartă, către Mînăstire, ne-am dat seama că, deodată, un fel de liniște **de depărtări necalculabile** se așezase pretutindeni și domnea aproape nepăsătoare. Din rumoarea cu, uneori, accese criante de unde veneam, nu mai rămăsesse nimic decît poate umbra unei amintiri care, deși atît de recentă, uimea prin caracterul deja nesigur, aproape de **ipoteza unei realități ce ar fi putut să fie ori să nu fie**. Eram **aproape și deopotrivă departe**,

Într-un „ceva“ definit prin linii, volume și alcătuirii cu o geometrie ce diluă canoanul dar, lăsînd, în același timp, să se presimtă o taină senină, o „deslușire“ ce nu tulbura decît prin definitiv și peremptoriu.

Mănăstirea părea, văzută de la o relativă apropiere, un fel de conac boieresc ce s-ar fi putut ridica în vremea lui Matei Basarab ori acum mai puțin de o sută de ani. Sau, poate, mai degrabă, dacă s-ar fi pus la socoteală pridvorul și coloanele, părea ieșită din porunca lui Constantin Brîncoveanu. Căci „conacul“, de fapt casa de țară înălțată cu o jumătate și mai bine de cat de la pămînt, deasupra unor pivnițe de mare gospodărie, gîndite pentru depozite încăpătoare, avea, în aripa de la Apus, un pridvor larg, „brîncovenesc“, ca un mic belvedere către livada uriașă, ce fusese înrădăcinată prin vremea lui Vodă Cuza: „Aripa Stăpînului“, unde Întîistătătorul venea cîteodată ca să se reculeagă, să studieze și să scrie. În odăile ce îl așteptau, se pătrundea din foisorul mărunț printr-o ușă grea de lemn de stejar, ce se închidea, nopțile, cu drugi de fier prinși în balamale groase, „țărănești“, și se înclua cu două rînduri de chei grele și cu dinții mulți și inegali, în lucrătură barocă, ireproductibilă. Părea o lume dintr-o „altă lume“, dintr-un altădată cînd aci se ascuseseră poate hrisoave și odoare, la adăpost de cîrjalii, zavergii și pașale, trăind încă și azi cu frica lui Pasvantoglu. Din acei ani, din vremea lui Hagi Stan Jianu ce comanda de la Bănie la Sibiu pînzeturi, porțelanuri și zaharicale de „lipscani“, de la negustorul Hagi Pop (un alt „hagiu“ și el, ce văzuse Ierusalimul) erau probabil și mobilierul de sufragerie – un „vienez vechi“, ce prefera și azi – și biblioteca, mai împînzită de mici ornamente bavareze în jurul ferestruicilor de cristal tăiat cu finețe. Pretutindeni, covoare cu o vechime ce nu se putea defini, macaturi și tapiserii așezate pe cîte o canapea ce își uitase ea însăși vîrsta și originea, un aer de **vechi etern** și de odăi nenumărate ce se înșiruiau cu simetrie deschizîndu-se din coridoarele lungi, goale, podite cu dușumele, către altă „aripă“, nedefinită poate, atunci, la începuturi, altfel decît în felul „Aripii de musafiri“.

Dar pretutindeni, în trapeză, saloane și chiliile nelocuite, mirosul indistinct, misterios și îmbătător de fructe multe și amestecate ce se uscau, crescuse odată cu enigma acestui loc ce părea stăpînit de făpturi fără trup, cuviincioase și senine.

Zilele ce au urmat întăriră această senzație neobișnuită ce nici măcar acum, cînd o evoc cu tot mai multă nedumerire, nu aș putea s-o descriu mai precis și s-o dezvolt. Era o toamnă de o limpezime ca de cristal, un anotimp fără vîrstă, de fapt, ce înainta atît de lent în scurgerea zilelor ce se duceau către iarna inevitabilă încît părea – fără să fie, totuși, posibil – că timpul stă pe loc și că, în misterul lui de nepătruns,

chiar se întorsese într-un **veac de totdeauna** unde nimic nu se mai supune legilor lumii pieritoare. Acum, cînd îmi amintesc acele zile fără identitate ce s-au concentrat într-un întreg de gesturi, gînduri fără cuvinte și scene fulgurante ce răzbat prin amintiri întîmplătoare și dure-roase căci conțin un ireal asemănător fantasmei, parcă nici nu pot să-mi închipui că toate acestea s-au petrecut aievea, altfel decît într-o nălucire ce am visat ori mi s-a povestit fără cuvinte. La drept vorbind, trăiam ca într-o utopie ce cuprindea, în alcătuirea ei aproape simbolică, și un fel de treaptă de inițiere ce se deslușea prea puțin în contingentul senin, izolat și aproape fericit, poate fermecat. Esențial mi se pare acum, dar nu înțelegeam atunci decît prin dibuire și gînd ocolit și împiedicat, esențial, zic, era aerul de **lume paralelă și necontingentă**, avînd chiar un fel de grad de semi-veșnicie ori, poate, chiar, de-a dreptul de veșnicie căci **lipsa Timpului**, în sensul lui curent, se presimțea, zi după zi, chiar dacă nu își căpăta expresia evidentă.

Priveam, din înălăuntrul Insulei – ce nu mai era nici Mănăstire, nici conac și nici plantație de duzi, de peri și de meri ci un întreg de-nuse-știe-cînd – către lumea de dinafară desfășurată în mișcări cu prea puțină însemnătate ca și cum s-ar fi vizionat un șir de scene de irealitate ori, poate, mai bine zis, de **realitate prea scurtă, sumară și nesemnificativă** în curgerea ei de faptă mărunță ce se spulberă îndată ce se produce. Era **perspectiva Munților Hercinici** față de geografia prea tînără și, în orice caz, imatură ce ne înconjură.

Dar abia după o vreme mi-am dat seama că, de fapt, acestea nu erau impresie întîmplătoare ci o dezvăluire de secret și un fel de iluminare ce nu se dobîndise deodată, ca într-o viziune, ci clipă după clipă, ca în vreme de eclipsă, cînd umbra lunii ce acoperă soarele se observă șerpuint peste pămînt, cu conturul ei fugar și neliniștitor. Și înțelegerea venea cu greu și în pînze peste pînze de nedeslușit, ce doar lăsaus, prin farmecul inexplicabil, să se prevadă sensuri abia întrevăzute, explicații incomplete și motive cu doar aparență de simplitate.

Întîi de toate, era **aerul, aerul fizic**, ca să zic așa: un „ceva” fluid, dar mai dens decît „aerul zilnic”, dintr-un „dincolo” ce se oprea, cu o precizie uimitoare, la marginile Utopiei. Un concentrat de mirosuri bune, calme, indistincte, de iarbă în toamnă, de fructe ascunse prin ierburi mari și de frunze de arbuști cu vigoare scăzută, și, mai cu seamă, de flori de octombrie și noiembrie, înflorind cu tristețea sufletului ce se deschidea tîrziu și ca să trăiască puțin. Să fi fost acesta „**Secretul Locului**”? Să se fi aflat – fiindcă se **consacrare** de la începutul începutului și nu se știuse – abia atunci cînd s-a destăinuit cu nuielușa de alun ori prin răspunsul cojii de scoruș, învîrtită pe deget? Ori, poate,

acestea și încă altele, nenumărate, despre care se vorbește puțin ori deloc. Căci, mai apoi, era nu doar **aerul** ci și un fel de **altă percepție a Timpului**, cu alte măsuri și, de fapt, cu o altă semnificație. Aici părea că timpul trece mai încet ori, mai înfricoșat spunându-se, totuși, **că nu trece deloc**, reducînd totul la peren și ireductibil, la matricial și la speță. Totul părea că se repetă doar și se consumă numai prin înfățișarea trecătoare și își menține substanța de **Tipar originar, entelehia, causa causorum**.

Astfel se arăta și un alt înțeles, ce însuflețea locul și îl făcea inteligibil, ca viața obișnuită, deși se deosebea de ea. În felul lor, toate păreau aci a se sustrage celor trecătoare, adunîndu-se într-un **concentrat de semne și de obiecte cu tîlc** și, în cele din urmă, într-o altfel de realitate orînduită de înțelesuri traduse în lucruri. Și **lucruri care vorbeau** într-un grai fără cuvinte, ajuns la noi pe o cale necunoscută. Diversitatea lor era uimitoare și întărea senzația de **utopie trăită**, ce se instalase treptat, și care încă și azi, cînd o evoc, pare a reveni cu emoția năvalnică pe care o dă amintirea clipelor fericite ce nu se mai repetă. Niciodată nu voi uita – ori dacă mi se pare că se șterge din memorie pentru o vreme, se reîntoarce deodată, fără a se anunța – mirosul de levănțică și chiar planta cu trup uscat, aproape sfințit, ce domnea în toate încăperile de o curățenie metafizică de peste tot, din toată această clădire pustie și matricială; aburul volatil, de candelă aprinsă, singuratică și parcă uitată; parfumul de patchouli persistent și neobișnuit ce nu știu nici astăzi de unde venea, întîlnindu-l pretutindeni și intensificat nicăieri; busuiocul așezat la icoană; urma imaterială de ulei vechi de pe triptice și poliptice; pristornicele și icoanele de vatră; vinul de împărțășanie; pîinea dospită; hîrtia veche a cărților legate în piele și ferecate cu încheieturi de bronz și cu lacăte de nedesfăcut; lumînările de la Paște, pe jumătate topite, ce se păstrau pentru clipe grele, de vor fi fost. Și **întregul**, ce părea a se fi scris într-un alfabet necunoscut dar într-o limbă inteligibilă totuși fără cuvinte, comunicînd **de la sine** din fraze ce se urmau de alte fraze rotitoare în timpuri din ce în ce mai îndepărtate, înainte și înapoi, simplificînd pînă la geometrie dinlăuntru insondabil, neconceput.

Astfel trecură multe săptămîni fără a mai năzui să părăsim aceste tărîmuri de unde, în diminețile înfrigurate întîi de rouă, apoi de brumă, priveam **lumea de departe** cu sentimentul timpului abstract, parcă dobîndit de inițiat. Cînd, la o vreme de noapte tîrzie, către zori, se în-tîmplase să deschid o carte de altădată – ce nu mai pot identifica azi și nici s-o numesc, și, probabil, n-am s-o mai răsfoiesc vreodată – și să citesc despre un Moș de-al meu, ce trecuse pe-aci și lăsase o urmă

oareșicare, nu mare dar nici mică, totuși; tulburarea ce m-a cuprins m-a lăsat o vreme înmărmurit. Să fi fost, deodată, o dezlegare de farmec inclasificabil ce, abia atunci, fără să fi voit, își arătase cuprinsul misterios și așeza, pînă la urmă, toate semnele în orînduiala de umbră unde toate ajung să se adune la locul lor? Să fi fost un **glas al sîngelui** auzit tîrziu, altfel imperceptibil dacă sufletul nu pătrunde acolo **unde trebuie și cînd trebuie?**

Era ca într-o magie ce nu aș fi putut să înlătur, ca un **legat** ce îmi dăduse o seninătate de o clipă și un sens de dinainte de cuvinte, ce nu l-am uitat deși nu pot să-l traduc în nici o limbă de pe pămînt.

25 noiembrie 2004

STĂPÎNUL „STATULUI VEGETAL“ Mănăstirea Putna într-o „enigmă“

Acum mai bine de cincisprezece ani, într-o toamnă tîrzie, spre seară, ajunseseam la Putna, nu prea departe de Mănăstirea ce se presimțea, undeva, către apus, după sunetul de toacă anunțător de vecernie. Înaintam cu pasul încet, pe un drum ce urca domol, de fapt aproape imperceptibil, și abia cu greu se întîmpla să distingem contururi și volume prin pînzele de fum, iregulare, ce se ridicau de prin văi, fără țintă. De pretutindeni, se auzeau rumori diferite, arătînd o viață ce fremăta exprimîndu-se în forma unui zumzet de asfințit, nefiresc de fapt, ce nu-mi puteam explica și nici măcar nu mă înseninase. Părea, la drept vorbind, că vremurile se amestecaseră și că, deodată, fără a se ști, ne aflam într-un alt timp, de altă dată și într-un spațiu fără cronologie, dintr-o altă lume unde, lucrurile ar fi trebuit văzute în marea lor simplitate ireductibilă, cum, de fapt, și sînt sub pecetea tainei

Taina se începea cu „locul“, o **idee** mai degrabă decît geografie, un fel de formulă cu densitatea unui desen ezoteric ce nu se îndrăznește a de explica prin descriere ori disociație și tot atît de abstract ca „loc“ și „idee“ deopotrivă, ca și Munții Carpați. Ca și ei, despre Putna nu e de trebuință a se spune că există pentru că, de fapt, **certitudinea că există** face parte din însăși Firea lucrurilor. Apoi, după „loc“, „părțile“ și „întregul“; părți, adică nenumărate detalii ce vehiculează, la rîndul lor, același simțămînt de taină nepătrunsă, ce se aseamănă cu o poveste scrisă într-o limbă necunoscută, înțeleasă, totuși, ca și muzica, pînă a se preface în propoziții. Toate se arătau, deci, și în alte planuri decît ceea ce atrăgea privirile și se expuneau vederii mai mult decît în sufragetele inteligibile. Și, între ele, cîteva, ce rămîn în memoria îngîndurată. Iată, dar, stema enigmatică a Moldovei, ocupată în cîmpul mare

de capul de zimbru, și, între coarnele lui, o semilună ce pare a susține steaua cu cinci raze; în margini, rozetă și fragment de corn, sub capul vietății sacre – o cruce și un ornament floral ce nu-i, bineînțeles, ornament; apoi soarele și gheara de vultur, în susul și josul scutului cu sens secret. Și, iată, mai de o parte, acel clopot cel mare, numit Buga, identificat ca o vietate, stricat și prefăcut, „tras” la cântar și socotit în camene, ocale și litre, parcă spre a i se arăta partea lui de materie și deslușirea tainei, ce nu s-a putut desluși.

Apoi, în bibliotecă, ținându-se, ca un legat, condica de averi, de mari întinderi și impunătoare înlesnire, ce întocmise, pe la „D mie șapte sute și ceva”, Vartolomeu Măzăreanu; și „Tetraevangheliarul” desemnînd, în adorație, pe Voievodul Absolut; și manuscrisele „de cîntări de Bizanț” dar făcute cu ison și priceasne aici în Carpați, ce se intonează abia cîteodată, rar și aproape șoptit, de parcă s-ar comunica o altă enigmă, și mai înfricoșată decît altele.

Văzute astfel, în șir ce se dezleagă treptat, acestea par – și sînt, de fapt – un fel de etape de inițiere, înconjurînd Locul sacru și pregătind sufletul să-l înțeleagă mai bine, atunci cînd va fi să fie. Abia tîrziu, cînd am pășit în biserica austeră, fără nici un fel de zugrăveli, cu înfățișarea de sanctuar necunoscut și am zărit candela aprinsă veșnic la căpătîiul lui Ștefan cel Mare, mi-am dat seama că intrasem cu adevărat într-o altă ordine a lumii și că, poate, abia atunci înțelegeam o taină ce nu se poate spune.

În organizarea ideală de „țări” străvechi ce par a fi lăsate **la locul lor** încă de pe vremea Facerii, Putna s-ar fi așezat în chiar mijlocul Țării de Sus, reprezentînd ceva mai mult decît Templul ori Totemul, un „ceva” ce s-ar fi confundat aici, într-o înțelegere de populație contemporană cu Cucuteni, cu însuși Centrul Lumii. Această așezare azi nu mai este posibilă. Dar, în mod inexplicabil, și de o stranietate ce depășește înțelegerea obișnuită și pare să însemne încă o Potrivire ce răsfrînge totul în mari simboluri, enigma ei se alcătuieste altfel însă deopotrivă de tulburător. Căci, la drept vorbind, departe fiind, într-un „departe” ce ar putea să însemne chiar la marginea țării cunoscute și stăpînite, înainte de un „altceva” ce nu mai este al nostru, ea pare a fi, și este chiar, **ceva de la capătul lumii noastre sensibile**, începînd a fi dintr-un alt sensibil ce se pătrunde dincolo de simțuri, de parcă, în proiecțiile sufletului nostru colectiv, ar fi schema simplificată, entelehia în hologramă, spiritul ireductibil în nedeslușit.

Aici începe doar, căci se termină tîrziu, într-o lungă poveste ce înșiruie miraculosul ori într-un epos de lungimi homerice, istoria nedeslușită a Locului Consacrat. El este **sediul miraculosului, spațiul sim-**

bolic maximal și, de fapt, aproape o Coloană a Cerului. În istoriile secrete ce se întâlnesc îndeobște la popoarele cu străvechime și împovărate de secrete, se pomenește, arareori doar și atunci cu șoaptă înfricoșată, despre Cetatea Sacră unde, adunate în rînduiele ce nu se știu dar se bănuiesc, se concentrează Puterile Tribului, Înțelepții, energiile intangibile. Cetatea, nevăzută și ea (ori, mai bine zis, deopotrivă **văzută și nevăzută**) ar fi acolo unde, printr-o conjuncție astrală de Potriviri nenumărate, i s-a hotărît așezarea.

Miracolul începe odată cu Începutul „ce se spune“ în povești de o măreție aproape antică, înfățișîndu-se ca un fel de pogorîre de sensuri în formă de gesturi rituale cu, poate mai mult decît ne închipuim, un tîlc criptic, de ritual de fondare. Dar și mai înainte de acel Început trebuie să fi fost și altceva, un Timp anterior ce așezase în Locuri știute și con-sfințite schivnici, sihaștri și înțelepți ce se mai amintesc, pe văi în sus, încă și astăzi sub ceea ce se cheamă **Sihăstria Putnei**. Căci, într-un mod ce nu se dezleagă înspre „cei mai de jos“, ce nu trebuie să afle decît ceea ce poate ajunge la ei, în cîteva locuri și, de obicei, în **acele Locuri Mari** devenite simbolice, obștea și mănăstirea se însoțesc întotdeauna și de „Sihăstria“ lor, oglindirea într-un „ceva“ mai înalt, mai rarefiat și, de bună seamă, mai nedeslușit. Un aer ezoteric, despre care nu se vorbește decît prea de tot rar, și atunci chiar în cuvinte de oracol, se întrevede aici. Să fie clipa iluminată cînd se îmbracă marea schimă și se capătă chip îngeresc și se pleacă în Pustie, în singurătate și în **privirea peste toate cele trecătoare**? În orice caz, Putna, **înainte să fie**, trebuie să fi fost o repetare de alte începuturi necunoscute, șiruri de inițieri indefinite și de sapiențial vorbit, taina orală în Andreon țărănesc, constituit într-un Departament de alți Munți Sacri. Astfel încît, Începutul mitic și povestea lui fuse, atunci cînd se întîmplase – ori se hotărîse că s-a întîmplat – doar **legenda**, adică revelația, **îndreptarul** pentru a se citi un mister. În orișice caz, imaginile sînt tulburătoare. Voievodul, venind ca un semizeu în pași cumpătați, de ceremonie de început de lume, încordează arcul de Vîntător ritualic și sloboade săgeata ce urma să treacă din lumea hazardului în lumea reală, de Fapte și Sensuri.

Totul se traduce cu simboluri ce vorbesc în altfel decît ceea ce par să ne spună. Vodă Ștefan oficiază fondarea așezîndu-se pe un munte înalt ce îi arată nu doar rangul secular ci și altitudinea de „ales“, de rege și Mare Preot, totdeauna. Clipa însăși, cînd se petrece magia, e hotărîtă la sorocul trebuitor de Sfîntul Daniil Sihastrul; pistolul din altar se stabilește acolo unde cade, întîia dată, săgeata miracolului. A doua hotărește poarta, cu turnul ei; a treia – clopotnița. Sîntem

aproape contemporani cu un fel de Geneză, cu Rusaliile și cu un alt fel de episoade de Evangheliile, unde istoria gesturilor obișnuite însemnează, de fapt, o istorie secretă, ce întemeiază. Apoi, vin clipele **de înzestrare și de facere**, daniile în policandre, sfeșnice și candelă, în moșii, deseatine, vămi, pungi cu zloți tătărești, galbeni de la Ungheria, odoare, mori și clopote și Cărți. Și arcul mitic, din care se trăgea cu vârtej și un pahar de iaspis alb, sub formă de farfurie, spre a se ține minte.

Acela ar fi, deci, Timpul fundamental, **illo tempore**, „Vîrsta de aur“. Tot ce se păstrează de-atunci, se ține deoparte ca și cum ar fi dovezile **clipei de iluminare**, mărturisirea miracolului, și de-aceia aci stă, pe un postament de marmură vînată, lemnul despăcat de săgeata lui Ștefan cel Mare, un lemn de ulm, straniu el însuși în țara fagilor și stejarilor.

Căci, oricît s-ar extrage din istoria Putnei chipuri și episoade ce se memorează și se impun ca exemple, nimic nu se apropie măcar cu gîndul de Marele Model și, de fapt, de Marele Simbol: el rămîne, în chip definitiv, Ștefan, voievodul Moldovei, „Cel Sfînt“. Chipul lui, înconjurat de aur și de un fel de cult misterios prin putere, stăruință și caracter, este el însuși o enigmă ce nu se dezleagă. Nicăieri, în istoria Europei, nu s-ar mai putea afla o întruchipare atît de iremediabil necontrolabilă, proiectată în mit și canonizată din timpul vieții chiar în forma unei religii deopotrivă cunoscute și ezoterice, totem, „sfînt“ și suport mesianic ce se întrepătrund în proporții necunoscute și irepetabile. Uimitoare este aici sugestia arhaică prin care se subînțelege că Ștefan cel Mare nu a murit ci își doarme, la Putna, somnul greu neobișnuit, reversibil, de Păzitor și de Judecător. În Timpul lui, un timp lung, „chinezesec“, el stă retras ca Zalmoxis în peșteră, pentru nu doar șapte ani ci pentru sute de ani și abia uneori i se presimte participarea cînd răutățile sînt prea de tot dese, tulburările nu se mai dezleagă și ananké, ananghia, clipa rea se pregătește să vină și să lucreze.

Aceasta este concepția unui **Stat vegetal**, de fapt „Statul adevărat“, vechi, organizarea de speță unde individul luat în parte nu-i altceva decît o repetare de tipar și orice alte întocmiri decît aceasta sînt abia umbră trecătoare, derivație care piere, substituit ilegitim. Ștefan însuși, este Regele etern, Stăpînul acestei țări, deopotrivă Păzitor, Exponent și Restaurator.

Odată, cîndva, cînd se va trezi și va suna din corn odată, apoi – de două ori, Poporul lui va afla, va cunoaște și se va mîntui.

1 decembrie 2004

SUMAR

ZECE „ENIGME” DIN NOPTI TÎRZII.....	3
„PĂRINȚII PATRIEI“.....	5
VOIEVODUL CĂRȚILOR DIN MUNȚI.....	6
AUR, MIRT ȘI TĂMÎIE - Triptic cu „Magii descălecați“.....	9
„Evanghelia cu fața în jos“.....	9
„Misionarul“.....	11
„Marele stareț“.....	13
„Păzitorul“.....	15
LOCURI BINECUVÂNTATE.....	17
SIMBOLUL DE CREDINȚĂ MUȘATIN – Sensuri și semne la Mănăstirea Bistrița de Neamț.....	20
OFRANDA BALDACHINULUI – Mușatini și Movilești la Mănăstirea Sf. Ioan cel Nou de la Suceava.....	28
CLOPOTE SUB APE – „Pilde” și „fabule” la Mănăstirea Râșca	32
DOUĂSPREZECE FÂNTÎNI DIN MUNȚI – „Tîlcuri” și „povețe” la Mănăstirea Ciolanu.....	36
„INTUIȚIE” ȘI „INSUFLARE” – „Scenă de descălecat” la Palatul Episcop al de la Buzău.....	40
MAREA HIEROGLIFĂ – „Utopie” și „Restaurație” la Mănăstirea Sâmbăta de Sus.....	44
SECRETUL LOCULUI – O „dezvăluire” la Mănăstirea Jitianu.....	48
STĂPÎNUL „STATULUI VEGETAL” - Mănăstirea Putna într-o „enigmă”..	52
SUMAR.....	56